Waar ligt de grens?

Een onderzoek naar de taalverwerving van adoptiekinderen en de kritische periode

Naam: Martine Welbers
Studentennummer: 0426695
E-mail: martine.welbers@student.uva.nl
Universiteit: Universiteit van Amsterdam

Inleverdatum: 24 augustus 2009

Opleiding: Master Nederlandse Taal en Cultuur
Scriptie: Masterscriptie
Begeleiders: F.P. Weerman en O.N.C.J. Koeneman

Inhoudsopgave

Pagina

Hoofdstuk 1: Inleiding.....4

Hoofdstuk 2: Tweedetaalverwerving.....7

2.1 Theorieën over taalverwerving.....7

2.2 Taalverwerving bij verschillende taalverwervers.....8

2.3 Tweedetaalverwerving en adoptiekinderen.....11

2.4 Procedurele kennis en declaratieve kennis.....12

Hoofdstuk 3: Taalontwikkeling en adoptie.....16

3.1 Cijfers.....16

3.2 De pedagogische visie op taalontwikkeling bij adoptiekinderen.....17

3.3 De taalkundige visie op taalontwikkeling bij adoptiekinderen.....20

3.4 Conclusie.....25

Hoofdstuk 4: Het onderzoek.....27

4.1 De proefpersonen.....27

4.2 Het testmateriaal en de procedure.....28

4.3 Data-analyse.....33

Hoofdstuk 5: Resultaten.....34

5.1 De resultaten van de lidwoordentest.....34

5.2 De resultaten van de adjectivale inflectietest.....40

5.3 De resultaten van de adoptiekinderen vergeleken met eerdere onderzoeken.....47

5.4 Samenvatting.....50

Hoofdstuk 6: Conclusie.....52

Bibliografie.....54

Bijlage I: Tabellen van www.adoptie.nl 60

Bijlage II: De vragenlijst voor de ouders van de kinderen.....61

Bijlage III: De onaangepaste tabel bij de adjectivale inflectietest.....66

Bijlage IV: De onaangepaste tabel bij de adjectivale inflectietest per leeftijdscategorie.....67

Hoofdstuk 1: Inleiding

Over het algemeen maken eerstetaalverwervers in hun taalverwervingsproces heel andere stappen dan tweedetaalverwervers. Hier is al veel onderzoek naar gedaan. In deze onderzoeken worden tweedetaalverwervers vergeleken met eerstetaalverwervers. Vooral jonge tweedetaalverwervers zijn voor de onderzoeken interessant. Zij beginnen later met het leren van het Nederlands, maar maken toch vergelijkbare stappen in het aanleren van bepaalde regels van de grammatica van het Nederlands als de eerstetaalverwervers. Toch blijven ze op een bepaald punt steken en leren sommige specifieke regels van de grammatica niet aan. Heeft dit te maken met het op een latere leeftijd beginnen met het leren van het Nederlands? Of heeft dit meer te maken met de input die jonge taalverwevers kwantitatief en kwalitatief te horen krijgen?

Om een antwoord te krijgen op die vraag heb ik besloten om adoptiekinderen te gaan testen. Geadopteerde kinderen beginnen vaak ook later met het leren van het Nederlands. Ze gebruiken vaak hun eerste taal helemaal niet meer en ze komen meestal in een compleet Nederlandse omgeving terecht. Dit is anders dan immigrantenkinderen, die hun eerste taal vaak nog wel gebruiken en niet in een compleet Nederlandse omgeving leven.

In een eerdere pilotstudie (Goddard, Verburg en Welbers, 2009) zijn adoptiekinderen van twaalf jaar en ouder getest op hun taalontwikkeling door te kijken naar hun kennis van adjectivale inflectie van het Nederlands. De meeste proefpersonen waren tussen hun tweede en zevende jaar geadopteerd. De regels op het gebied van adjectivale inflectie lijken bij deze proefpersonen goed te zijn verworven tot een adoptieleeftijd van een jaar of 5. Proefpersonen met een hogere adoptieleeftijd maken meer fouten naarmate hun adoptieleeftijd hoger wordt.

De resultaten van de studie lijken te wijzen naar een kritische periode voor taalverwerving, doordat de proefpersonen met een hogere adoptieleeftijd meer fouten gingen maken. Ook input lijkt een belangrijke rol te spelen. Maar in de pilot studie is er met een aantal variabelen geen rekening gehouden, bijvoorbeeld met het aantal jaren waarmee de testpersonen in aanraking waren geweest met het Nederlands (*length of exposure*). Alle deelnemers hadden al minstens tien jaar input gehad van het Nederlands. Het testmateriaal bestond uit frequente woorden uit het Nederlands, zoals *paard* en *appel*.

Het zou kunnen dat de proefpersonen het geslacht en de adjectivale inflectie van frequente woorden uit hun hoofd hebben geleerd, omdat ze deze woorden en hun geslacht heel vaak gehoord hebben.

Een manier om het probleem van het uit het hoofd leren van frequente woorden te omzeilen is door ervoor te zorgen dat de *length of exposure* van de geadopteerde tweedetaalverwervers net zolang is als die van onderzochte etnische tweedetaalverwervers uit eerdere onderzoeken, ongeveer vier tot vijf jaar. Dit betekent dat ik niet kinderen van twaalf jaar en ouder ga onderzoeken, zoals in de pilot studie, maar kinderen tussen de vijf en twaalf jaar. Deze adoptiekinderen hebben kwantitatief en kwalitatief een veel betere input gehad dan de etnische tweedetaalverwervers, waardoor ze alleen de verkregen input verschilt met die van de etnische tweedetaalverwervers. Als ze goede antwoorden geven op de test, zou dit kunnen betekenen dat de geadopteerde tweedetaalverwervers net als de eerstetaalverwervers gebruik maken van regels. Als ze foute antwoorden geven, zou dit kunnen betekenen dat de kritische periode is afgesloten.

Op basis van deze gegevens wil ik het antwoord vinden op de volgende onderzoeksvraag:

Is er een kritische periode, en zo ja: op welke leeftijd eindigt die?

Ik verwacht dat de adoptiekinderen, net als in de pilotstudie, tot een bepaalde leeftijd de regel hebben verworven. Zolang de proefpersonen het geslacht van het zelfstandig naamwoord nog niet weten, zullen ze de speciale regel nog niet toepassen. Ik verwacht dus dat er een kritische periode is aan te wijzen.

Om tot goede resultaten te komen zal ik hoofdstuk 2 het onderwerp tweedetaalverving behandelen en de verschillende theorieën die hierbij horen. Ook zal ik uitleggen hoe taalverwerving bij verschillende taalverwervers verloopt. In dit hoofdstuk zal ik ook de resultaten van de pilotstudie uitgebreider behandelen. In hoofdstuk 3 zal ik een overzicht geven over de literatuur van taalontwikkeling bij geadopteerde kinderen tot nu toe. Hierbij maak ik een onderscheid tussen de pedagogische visie op taalontwikkeling bij adoptiekinderen en de taalkundige visie. In hoofdstuk 4 zal de testmethode worden beschreven. Hier vertel ik welke proefpersonen meedoen met het onderzoek en hoe we het onderzoek precies uitvoeren. Ik zal dit onderzoek samen met een medestudent, Renee

Verburg, uitvoeren. In hoofdstuk 5 behandel ik de resultaten van het onderzoek, waarna ik in hoofdstuk 6 een conclusie kan geven. In hoofdstuk 7 zal ik aangeven wat er mis is gegaan bij het onderzoek en wat er verbeterd zou kunnen worden.

Hoofdstuk 2: Tweedetaalverwerving

Er is al veel onderzoek naar tweedetaalverwerving gedaan. Sinds de jaren ’70 kwamen er steeds meer buitenlandse arbeidsimmigranten naar Nederland. Deze arbeiders bleven hier wonen en namen hun vrouwen en kinderen mee. Hierdoor ontstond er een grote groep taalverwervers met Nederlands als tweede taal. Deze tweedetaalverwerving verschilt van eerstetaalverwerving. Er kwam steeds meer belangstelling voor deze problematiek en ondertussen zijn er meerdere theorieën over taalverwerving ontstaan.

In dit hoofdstuk zal ik eerst kort verschillende theorieën behandelen die het verschil tussen eerstetaal- en tweedetaalverwerving verklaren, vooral die tussen eerstetaalverwervers en jonge tweedetaalverwervers. Aanhangers van de UG-hypothese verklaren dit verschil doordat de jonge tweedetaalverwerers later zijn begonnen met leren. Ze vallen al buiten de kritische periode voordat ze het volledige regelsysteem van een taal hebben geleerd. Aan de andere kant heb je de aanhangers van de inputtheorie. Hierin wordt gezegd dat tweedetaalverwervers te weinig en niet altijd goede input krijgen. Daarna zal ik ingaan op de manier waarop een taalverwerver een taal leert, hierin leg ik het verschil tussen een eerstetaalverwerver en een tweedetaalverwerver uit. Vervolgens zal ik de bevindingen van een pilotstudie behandelen waarin adoptiekinderen zijn getest die twaalf jaar of ouder waren. Deze studie lijkt te zeggen dat er een kritische periode is, maar dat deze langer is dan eerdere studies laten zien. Daarna zal ik de theorie van Ullman over procedurele en declaratieve kennis uitleggen (Ullman, 2001; 2004). Ullman zegt dat late tweedetaalvervwervers een taal vooral leren met declaratieve kennis, terwijl eerstetaalverwervers ook gebruik kunnen maken van procedurele kennis bij het leren van een taal.

2.1 Theorieën over taalverwerving

Volwassen tweedetaalverwervers of ‘*adult second language*-leerders’ (vanaf nu aL2-leerders) verschillen in hun taalverwerving van zowel eerstetaalverwervers of ‘*first language*-leerders’ (vanaf nu L1-leerders) als jonge L2-leerders of ‘*child second language*-leerders’ (cL2-leerders). Er is veel onderzoek gedaan naar dit verschil in taalverwerving. Deze onderzoeken vergelijken de taalontwikkeling van L1-leerders met L2-leerders. De L1-leerders worden hierbij vooral met cL2-leerders vergeleken. Het verschil tussen de kinderen kan op verschillende manieren worden verklaard.

Ten eerste is er de UG-hypothese (Lenneberg, 1967). Met UG wordt universele grammatica bedoeld, naar de hypothese van Chomsky (1965). Dit is een aangeboren taalvermogen dat alle mensen delen en waarmee je elke taal kunt leren. Maar volgens Lenneberg (Lenneberg, 1967) kunnen kinderen na een bepaalde leeftijd geen gebruik meer maken van deze universele grammatica. De tijd dat kinderen wél gebruik maken van dit aangeboren taalvermogen wordt de kritische periode genoemd.

CL2-leerders kunnen volgens de UG-hypothese tot een bepaalde leeftijd gebruik maken van deze universele grammatica, maar bereiken het einde van hun kritische periode voordat ze het hele regelsysteem verworven hebben. Weerman et al. (2006) noemen dit *fossiliseren*.

Ten tweede is er de inputtheorie (Hulk en Cornips, 2006), hierbij wordt de oorzaak van het behaalde niveau van cL2-leerders gezocht in de input die de kinderen kwalitatief en kwantitatief te horen krijgen. Bilinguale (tweetalige) en successieve cL2-leerders krijgen minder input van de tweede taal dan L1-leerders. Daarnaast krijgen de kinderen vaak te maken met een input die anders is dan doeltaal. In hun omgeving zijn vaak veel mensen die als aL2-leerders de regels van het grammaticale systeem niet helemaal verworven hebben, waardoor de kinderen de 'verkeerde' input krijgen. CL2-leerders nemen dit dan over, waardoor ook zij de regels van een grammatica onjuist toepassen.

2.2 Taalverwerving bij verschillende taalverwervers

Als een moedertaalspreker een taal leert zal deze op basis van wat hij hoort, de *input*, zijn eigen taal gaan vormen. Vanuit de UG-hypothese (Lenneberg, 1967) wordt aangenomen dat een leerder eerst de *default* zoekt in een taal. Dit is de vorm die een leerder het meest zal horen in de input die hij aangeboden krijgt. De *default* is belangrijk voor de leerder om zijn eigen taaldata te koppelen aan de taalomgeving. De leerder zal zijn taal hierop baseren en van daaruit de uitzonderingen leren. Ter illustratie: het gendersysteem en het attributieve adjectivale inflectiesysteem van het Nederlands. Deze onderwerpen zal ik ook gebruiken in mijn onderzoek.

Het Nederlands heeft een gendersysteem dat aan de ene kant het zijdige (*common*) geslacht heeft en aan de andere kant het onzijdige (*neuter*) geslacht. Of een woord *common* of *neuter* is kun je bijvoorbeeld zien aan de bepaalde lidwoorden, *de* (*common*)

en *het* (*neuter*) (1) of de aanwijzend voornaamwoorden, *die* en *deze* (*common*) en *dat* en *dit* (*neuter*) in het Nederlands. Het is niet voorspelbaar of een woord *common* of *neuter* is (ANS, 1997). In een onbepaalde constructie krijgen de zelfstandige naamwoorden *een* als lidwoord, ongeacht het geslacht (2) en in het meervoud krijgen de zelfstandig naamwoorden altijd een *de*, ongeacht het geslacht (3).

Bijvoorbeeld:

(1)	a.	De/*het appel	bepaald, enkelvoudig, zijdig
	b.	Het/*de paard	bepaald, enkelvoudig, onzijdig
(2)	a.	Een appel	onbepaald, enkelvoudig, zijdig
	b.	Een paard	onbepaald, enkelvoudig, onzijdig
(3)	a.	De/*het appels	bepaald, meervoudig, zijdig
	b.	De/*het paarden	bepaald, meervoudig, onzijdig

Het feit dat je *de* krijgt in het meervoud komt omdat het meervoud het verschil in gender tussen *de* en *het* neutraliseert. Ook zijn rond de 80 procent van de zelfstandig naamwoorden *common* (Van Berkum, 1996). In het Nederlands wordt het *common* geslacht (*de*) daarom als theoretische *default* en als frequentie *default* gezien.

Bij adjectivale inflectie is het onderscheid tussen *common* en *neuter* ook te zien, maar alleen als het adjectief attributief wordt gebruikt en de context onbepaald is, bijvoorbeeld als een nomen het lidwoord *een* krijgt. In deze situatie laat dus niet het lidwoord het geslacht zien, maar het adjectief. Als het zelfstandig naamwoord *common* is, krijgt het adjectief een suffix, een sjwa (-ə) (4a). Als het zelfstandig naamwoord *neuter* is krijgt het adjectief geen suffix (-Ø) (4b).

(4)	a.	Een grote appel	onbepaald, enkelvoudig, zijdig
	b.	Een groot paard	onbepaald, enkelvoudig, onzijdig

Deze situatie (onbepaald, enkelvoudig, onzijdig) is een speciale situatie, want in alle andere gevallen eindigt het attributieve adjectief op een sjwa (-ə) (5).

(5)	a.	De grote appel	bepaald, enkelvoudig, zijdig
	b.	Het grote paard	bepaald, enkelvoudig, onzijdig
	c.	De grote appels	bepaald, meervoudig, zijdig
	d.	De grote paarden	bepaald, meervoudig, onzijdig
	e.	Grote appels	onbepaald, meervoudig, zijdig
	f.	Grote paarden	onbepaald, meervoudig, onzijdig

De regel die daaruit volgt, is deze:

(6) a. Als een adjectief attributief gebruikt wordt, voeg je een sjwa (-ə) toe,

b. behalve als het gaat om een zelfstandig naamwoord dat onbepaald, enkelvoudig en onzijdig is.

Uit (6a) volgt dat de vorm met de sjwa (-ə) bij attributieve adjectieven de *default* is.

De taalverwerving bij L1-leerders gaat bij het leren van regel (6) als volgt. Bij het nomen zullen ze eerst zogenaamde proto-determiners gaan gebruiken (Wijnen, Krikhaar en Den Os, 1994). Dit is een sjwa (–ə), die als lidwoord voor elk nomen wordt gezet (bijvoorbeeld in Bol en Kuiken, 1990). Vervolgens leren de kinderen de *default*, het *common* geslacht, *de*. Deze gebruiken ze vanaf hun derde jaar correct in rond de 90% van de gevallen. Later beginnen ze pas het *neuter* geslacht, *het*, te gebruiken. Op hun zevende gebruiken kinderen 75% van onzijdige lidwoorden correct (Blom, Polišenská en Weerman, 2008). Kinderen overgeneraliseren het *common* geslacht, de *default*.

Ook vroege en late L2-leerders gaan deze stadia door. Eerst laten ze de lidwoorden nog weg en later gaan ze het lidwoord *de* overgeneraliseren en niet het lidwoord *het* (Hulk en Cornips, 2006).

Bij de adjectivale inflectie is er een verschil tussen L1-leerders en L2-leerders (Sabourin en Haverkort, 2003; Weerman e.a., 2006; Blom e.a., 2006; Orgassa en Weerman, 2008). L1-leerders overgeneraliseren de sjwa (-ə) bij attributieve adjectieven, maar dit komt doordat ze de zelfstandige naamwoorden als *common* zien. Als deze L1-kinderen weten dat een woord *neuter* is, zullen ze ook de speciale regel daarbij gebruiken (Blom, Polišenská en Weerman, 2008).

Ook jonge L2-leerders overgeneraliseren de sjwa (-ə) en er zijn zelfs jonge L2-leerders die de speciale regel zelfs na tien jaar Nederlandse input niet leren (Weerman e.a., 2006). Ze blijven de sjwa (-ə) overgeneraliseren en lijken hier niet meer vanaf te komen, hoewel ze wel *neuter* woorden leren. Late L2-leerders doen het iets anders, zij maken geen gebruik van de default, ze overgeneraliseren zowel de sjwa (-ə) als de uitgang zonder suffix (-Ø) (Blom e.a., 2006).

2.3 Tweedetaalverwerving en adoptiekinderen

Dat cL2-kinderen het Nederlands op dezelfde manier als L1-leerders verwerven, maar toch op een gegeven moment blijven hangen op een bepaald niveau is een interessant gegeven. Het zou kunnen dat cL2-leerders fossiliseren voordat de doeltaal is bereikt. Dit kan komen doordat ze geen bereik meer hebben tot de UG, of doordat er minder of 'slechtere' input is. Om te kunnen onderzoeken welk van deze twee theorieën het meest plausibel is, kan er gekeken worden naar kinderen die cL2-leerders zijn, maar 'goede' en evenveel input krijgen als L1-leerders. Dit zijn internationaal geadopteerde kinderen, die pas op latere leeftijd in een Nederlands gezin terecht komen. Ze beginnen op dezelfde leeftijd met het leren van het Nederlands als etnische cL2-leerders, maar krijgen in tegenstelling tot de etnische kinderen meer en 'betere' input. Hierdoor kunnen ze juist weer vergeleken worden met L1-leerders van het Nederlands. Op deze manier kun je kijken in hoeverre input een rol speelt bij taalontwikkeling. Als een cL2-leerder kwantitatief en kwalitatief even goede input krijgt als een L1-leerder van het Nederlands, blijft er nog maar één factor over, namelijk een kind dat op latere leeftijd begint met het leren van een taal. Volgens de inputtheorie zullen deze kinderen hetzelfde Nederlands gaan spreken als een L1-leerder van het Nederlands. Ze krijgen immers dezelfde input als L1-leerders. Volgens de UG-hypothese zullen de geadopteerde kinderen die op latere leeftijd naar Nederland komen, niet op het niveau van een moedertaalspreker komen. Zij hebben bepaalde aspecten van het Nederlands nog niet aangeleerd wanneer ze de kritische periode al voorbij zijn.

In een pilotstudie (Goddard, Verburg en Welbers, 2009) is onderzoek gedaan naar kinderen die tussen hun derde en negende jaar waren geadopteerd en nu ouder dan twaalf zijn. Met behulp van het Variflexmateriaal (Blom, Orgassa en Polišenská 2008, hoe deze test precies werkt wordt uitgelegd in hoofdstuk 4) is er gekeken naar de kennis van

geadopteerde kinderen van de attributieve adjectivale inflectie in het Nederlands. De meeste proefpersonen waren tussen hun tweede en zevende jaar geadopteerd; één van de proefpersonen was ruim acht ten tijde van zijn adoptie. Uit deze studie blijkt dat als de kwalitatieve en kwantitatieve input bínnen een bepaalde periode goed is, de kinderen de goede lidwoorden bij de nomina plaatsen en dat de proefpersonen de speciale regel (6b) tot een bepaalde adoptieleeftijd goed toepassen. De proefpersonen die onder de vijf waren ten tijde van hun adoptie, passen de regel op de juiste manier toe. Naarmate de adoptieleeftijd hoger wordt, gaan de proefpersonen meer fouten maken. Er is blijkbaar een bepaald minimum aan input nodig om de regels van een taal binnen de kritische periode foutloos aan te leren. Maar als de *age of onset* van de kinderen later is, na het vijfde jaar, maken ze de test niet meer foutloos. Hoe goed de input ook is, deze kinderen blijken niet in staat om de grammaticale regel van attributieve adjectivale inflectie foutloos te kunnen verwerven.

De conclusies van deze pilot studie lijken dus te wijzen naar een theorie gebaseerd op de UG-hypothese en de kritische periode, waarbij input een belangrijke rol speelt. Maar in de pilot studie is er met een aantal variabelen geen rekening gehouden. Bijvoorbeeld met het aantal jaren waarmee de testpersonen in aanraking waren geweest met het Nederlands (*length of exposure*). Alle deelnemers hadden al minstens tien jaar input gehad van het Nederlands. Dit is behoorlijk veel input. Het Variflexmateriaal (Blom, Orgassa en Polišenská, 2008) bestond uit frequente woorden uit het Nederlands, zoals *paard* en *appel*. Het zou het kunnen dat de leerders de adjectivale inflectie behorend bij deze woorden uit hun hoofd hebben geleerd, omdat ze deze woorden, hun gender en hun adjectivale inflectie heel vaak gehoord hebben. Zij hebben dan gebruik gemaakt van declaratieve kennis. In de volgende paragraaf zal ik hier nader op in gaan.

2.4 Procedurele kennis en declaratieve kennis

Ullman (Ullman, 2001; 2004) maakt een onderscheid tussen procedurele kennis en declaratieve kennis. Procedurele kennis heeft betrekking op procedures die beweging, perceptie en cognitie sturen, bijvoorbeeld de taalkundige regels (Weerman, 2009). Declaratieve kennis heeft betrekking op willekeurige kennis. Deze stukjes kennis kunnen met elkaar te maken hebben en zijn opgeslagen in het hoofd in de vorm van een netwerk (*lexical frames*).

Ullman (Ullman, 2001; 2004) zegt dat L1-leerders gebruik maken van procedurele en declaratieve kennis. Ze zijn in staat zijn om een *default* te vinden van een bepaalde regel, door stukjes taal uit hun hoofd te leren met declaratieve kennis. Met deze declaratieve kennis 'bouwen' ze een netwerk in hun hoofd, een *lexial frame*. Door middel van aanknopingspunten in dit *lexical frame* leren ze de regel. Bij geslachtstoekenning horen L1-leerders door middel van input dat de *default common* is. Alles uit de *input* wat daarvan afwijkt zullen ze als aanknopingspunt zien voor het *neuter* geslacht en de speciale regel (6b).

Als een L1-leerder *boom* leert, leert hij dat *boom* zijdig (*common*) is. Als het woord *common* is, heeft de L1-leerder een regel (*rule*) in zijn hoofd dat het woord samengaat met het lidwoord *de*, met *die/deze* en dat er bij adjectivale inflectie - ə achter het adjectief komt.

(7) "boom is *common*"

Dit doet de leerder ook bij andere woorden die common zijn. Zo kan hij deze regel op elk aspect van een taal toepassen, ook op nieuwe, minder frequente woorden.

Het vermogen om procedurele kennis te verwerken vermindert volgens Ullman als de kritische periode voorbij is. L2-leerders zijn vaak al voorbij deze kritische periode en moeten de taal dus op een andere manier leren verwerven. Zij maken bij het leren van een taal vooral gebruik van declaratieve kennis. Met deze kennis 'bouwen' ze een netwerk in hun hoofd, een *lexial frame*. Het is nog wel mogelijk om stukken van de taal uit je hoofd te leren, maar het is niet meer mogelijk om hierbij een regelsysteem te verwerven. Het leren van een taal kost daardoor heel veel tijd en moeite, de leerder zal daarom ook veel fouten maken en andere fouten dan jonge taalverwervers.

Als een aL2-leerder *boom* leert, zal hij leren dat *boom* met het bepaalde lidwoord *de* samengaat en apart daarvan leert hij dat het woord met *die/deze* samengaat en dat er bij adjectivale inflectie een - ə achter het adjectief komt.

(8) a. "boom gaat samen met *de*"

b. "boom gaat samen met *die/deze*"

c. "boom krijgt -*ə* bij adjectief"

Maar hoe werkt dit nu precies in het hoofd van leerders? Ik zal hieronder in een schema weergeven hoe dat er ongeveer uitziet.

L1-leerders:

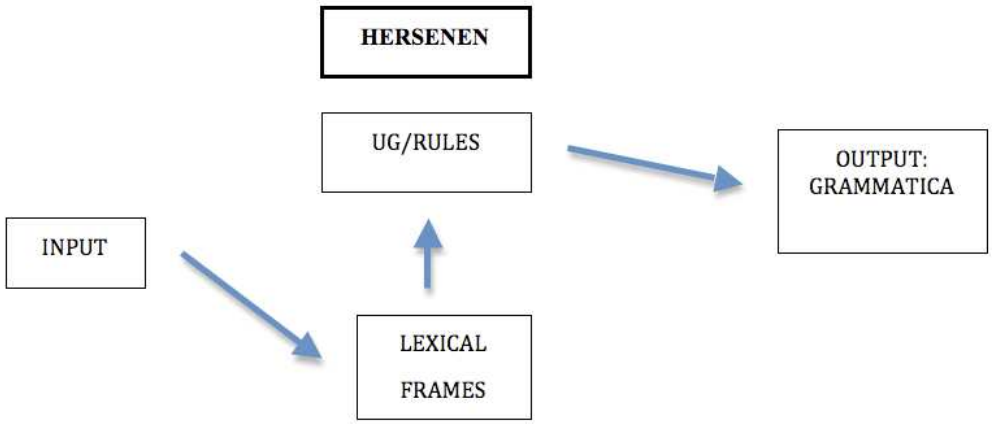

AL2-leerders:

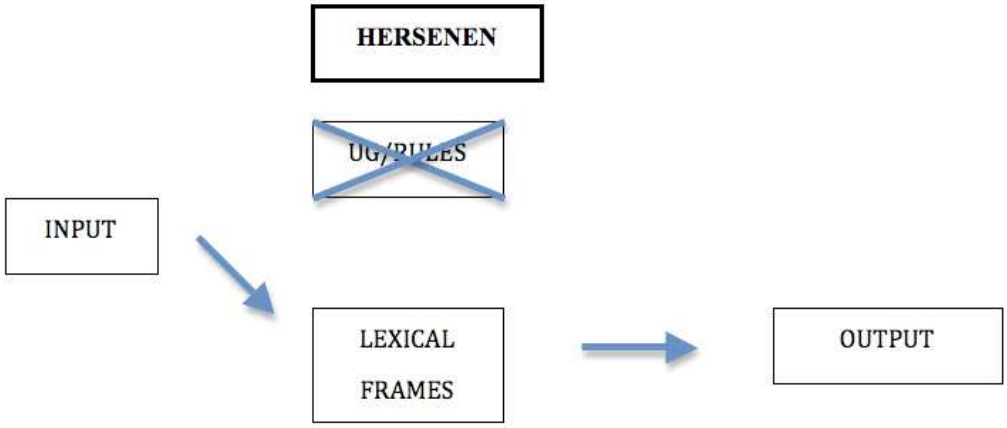

2.5 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik verschillende onderwerpen behandeld die bij tweedetaalverwerving komen kijken. Eerst heb ik verschillende theorieën bekeken die het

verschil tussen eerstetaalverwervers en jonge tweedetaalverwervers verklaren. Deze theorieën zijn belangrijk bij het verwerken van de resultaten van mijn onderzoek. Als blijkt dat de proefpersonen van het onderzoek het veel beter doen dan hun etnische leeftijdsgenootjes, kan dit namelijk ook aan de betere input liggen die de adoptiekinderen krijgen. Als de jongere kinderen van de proefpersonen het beter doen dan de oudere kinderen, kan dit wijzen op de UG-hypothese.

In de tweede paragraaf heb ik de taalverwerving bij verschillende taalverwervers behandeld. Dit doe ik aan de hand van het attributieve adjectivale inflectiesysteem, dat ik ook gebruik bij mijn onderzoek. Ik zal bekijken of de proefpersonen in mijn onderzoek zich meer gedragen als eerstetaalverwervers of als jonge tweedetaalverwervers.

In de derde paragraaf heb ik een pilotstudie beschreven die is gedaan naar adoptiekinderen die zijn getest toen ze twaalf jaar of ouder waren. Al deze kinderen waren tussen hun tweede en zevende jaar geadopteerd. De *age of onset* lijkt van invloed te zijn op de taalontwikkeling van de proefpersonen. De proefpersonen die na hun vijfde jaar waren geadopteerd, pasten de regel (6b) niet altijd meer goed toe. Deze studie lijkt te zeggen dat er een kritische periode is, waarbij kindern na hun vijfde jaar een verminderde toegang hebben tot hun procedurele kennis.

Vervolgens heb ik in de vierde paragraaf het verschil tussen procedurele en declaratieve kennis uitgelegd. Eerste taalverwervers kunnen van zowel procedurele kennis gebruik maken als van declaratieve kennis. Tweedetaalverwervers maken vooral gebruik van declaratieve kennis. Ik hoop iets te kunnen zeggen over de leerstrategieën van de proefpersonen uit mijn onderzoek. Kunnen zij nog gebruik maken van procedurele kennis om het regelsysteem van het Nederlands te verwerven of maken ze gebruik van *lexical frames* om de regels te verwerven?

Hoofdstuk 3: Taalontwikkeling en adoptie

Jaarlijks worden er kinderen uit het buitenland naar Nederland geadopteerd. Als de biologische ouders niet voor het kind kunnen zorgen, wordt er gekeken of er een mogelijkheid is om het kind door familieleden te laten opvangen. Of er wordt gekeken of het kind in het land van herkomst in een pleeg- of adoptiegezin kan worden geplaatst. Pas als dit allemaal niet mogelijk is, kunnen de kinderen door buitenlandse ouders worden geadopteerd (bron: www.adoptie.nl). Als ik over adoptie spreek, bedoel ik hiermee internationale adoptie, binnenlandse adoptie komt bijna nooit meer voor in Nederland (bron: www.adoptie.nl).

Ik zal dit hoofdstuk beginnen met in de eerste paragraaf een aantal cijfers te geven op het gebied van adoptie in Nederland. Over adoptie is redelijk wat geschreven, maar dan vooral op pedagogisch gebied, over hechting en probleemgedrag. Maar er zijn vanuit de pedagogiek wel artikelen geschreven op het gebied van taalontwikkeling die ik zal bespreken in de tweede paragraaf. In de pedagogiek worden de begrippen kritische periode en *age of onset* niet gebruikt. De achterstand in taalontwikkeling wordt vaak toegeschreven aan de leefomstandigheden van het kind voor de adoptie. Met deze factoren zal ik ook rekening moeten houden bij mijn onderzoek naar Nederlandse adoptiekinderen.

In de derde paragraaf zal ik beschrijven wat er op taalkundig vlak is geschreven over taalontwikkeling van geadopteerde kinderen. Recent hebben vooral Pallier e.a. (2003), Ventureyra e.a. (2004) en Hyltenstam e.a. (2009) hier onderzoek naar gedaan. Hierbij kijken ze vooral naar het wel of niet bestaan van resten van de L1 bij geadopteerde kinderen. Ook hebben Hyltenstam e.a. (2009) gekeken in hoeverre adoptiekinderen het niveau van moedertaalsprekers halen. Voor mij is dit interessant omdat zij kinderen hebben bekeken die op verschillende leeftijden zijn begonnen met het verwerven van hun L2 of nieuwe L1.

3.1 Cijfers

In 2008 zijn er 767 kinderen uit het buitenland in adoptiegezinnen geplaatst. In 2007 waren dat er 782 en in 2006 816. Er is een daling te zien, maar er wordt verwacht dat deze trend voorzichtig doorzet of dat de daling zal stagneren (www.adoptie.nl). De meeste adoptiekinderen komen uit Azië (vooral China) en Afrikaanse landen, zoals Zuid-

Afrika en Ethiopië. Ook uit Amerika komen kinderen, vooral uit Haïti en de VS. Ook uit Oost-Europa komen kinderen, maar nog niet zoveel als uit andere landen.

Uit cijfers van de site www.adoptie.nl blijkt dat de meeste kinderen voor hun tweede jaar naar Nederland komen. Tussen 2002 en 2005 lag dit percentage steeds rond de 67 %. In 2006 was dit percentage 57,5 % (zie bijlage I voor uitgebreide tabellen). Dit betekent dat rond de 30 à 40 % van de kinderen ouder dan twee was toen ze naar Nederland kwamen. Dit is een behoorlijk grote groep waarbij de verwerving van het Nederlands later begint. Ook is het de groep die van belang is voor mijn onderzoek.

3.2 De pedagogische visie op taalontwikkeling bij adoptiekinderen

Er zijn wel een aantal zaken waar rekening mee gehouden moet worden bij de taalontwikkeling van internationaal geadopteerde kinderen. Deze kinderen worden namelijk niet zomaar geadopteerd. Ze komen vaak uit milieus die niet aan hun basisbehoeften voldoen (Meacham, 2006). De condities waarin kinderen leven voordat ze bij een adoptiegezin worden geplaatst, hebben invloed op de gezondheid en de ontwikkeling van het kind (Ladage, 2009). Het begint al voordat het kind geboren is. De biologische moeder heeft vaak geen toegang tot goede zwangerschapszorg, heeft zelf geen goede gezondheid, draagt een besmettelijke ziekte, krijgt slechte voeding, gebruikt alcohol of drugs of wordt mishandeld (Meacham, 2006). Na de geboorte worden de kinderen vaak in tehuizen geplaatst waar de condities niet optimaal zijn. Het is er vaak overvol met weinig personeel. Hierdoor krijgen kinderen niet de zorg die een opgroeiend kind zou moeten krijgen. Er is een tekort aan fysieke, cognitieve en sociale stimulatie dat leidt tot een slechte spraak-, taal- en motorische ontwikkeling (Meacham, 2006).

Er zijn in de tehuizen soms niet genoeg medicijnen en er is niet genoeg eten (Ladage, 2009). Door ondervoeding krijgt een kind niet genoeg ijzer binnen. IJzer is essentieel voor de neurologische rijping van de hersenen. Als er een tekort aan ijzer is, kan dit grote gevolgen hebben voor de (taal)ontwikkeling van het kind (Ladage, 2009). Ook laat de hygiëne nogal eens te wensen over. De kinderen worden hierdoor blootgesteld aan besmettelijke ziektes en parasieten. Wanneer een kind in een tehuis visuele of hoorproblemen heeft wordt dit vaak niet gezien en behandeld (Ladage, 2009). Vooral ooraandoeningen kunnen invloed hebben op de taalontwikkeling van het kind.

Verder worden kinderen meestal niet ingeënt, en als dit wel gebeurt zijn de kinderen vaak niet volledig beschermd tegen ziektes (Ladage, 2009).

Factoren die invloed hebben op de neurologische en cognitieve ontwikkeling zijn van belang, bijvoorbeeld als het kind een ontwikkelingsachterstand heeft. Deze factoren kunnen namelijk ook invloed hebben op de vertraagde taalontwikkeling en niet alleen de leeftijd ten tijde van adoptie (*age of onset*). Ik vraag daarom de ouders van mijn proefpersonen een vragenlijst in te vullen over de leefomstandigheden van het kind voor de adoptie (zie bijlage II voor de vragenlijst). Ik kan de antwoorden van deze vragenlijst meenemen in de resultaten.

Moedertaalsprekers beginnen al vanaf de geboorte met het leren van een taal. Als ze zes maanden zijn, kunnen ze de klanken van hun moedertaal herkennen. Met negen maanden raken hun oren gewend aan het natuurlijke ritme van hun moedertaal en leren ze welke klankcombinaties mogelijk zijn in hun taal en welke niet. Met zeven à acht maanden beginnen baby's te brabbelen en gaan ze de klanken die ze hebben 'gevonden' nadoen (Meacham, 2006). Veel kinderen worden tussen hun eerste en vierde levensjaar geadopteerd, een kritische periode in hun taalontwikkeling. Internationaal geadopteerde kinderen stoppen ineens met hun eerste taalontwikkeling en worden gedwongen om weer helemaal opnieuw te beginnen met een andere taal. Ze horen ineens allemaal verschillende klanken, nieuwe woorden en een ander ritme in de taal (Roberts e.a., 2005).

Onderzoek laat zien dat de leeftijd ten tijde van adoptie (*age of onset*) en de tijd dat iemand in aanraking is geweest met een nieuwe taal (*length of exposure*) belangrijke factoren zijn voor het taalontwikkelingsproces van adoptiekinderen. Glennen en Masters (2002) beweren dat hoe lager de leeftijd van het kind is ten tijde van de adoptie, hoe sneller het kind op hetzelfde niveau zit als zijn leeftijdsgenootjes. Zij hebben gevonden dat kinderen die voor hun eerste jaar zijn geadopteerd zelden belemmeringen vertonen in hun taal als je deze vergelijkt met de taal van hun niet-geadopteerde leeftijdsgenootjes (Glennen en Masters, 2002). Uit hun resultaten komt dat als de leeftijd van adoptie hoger wordt, het gat steeds groter wordt tussen waar het kind is in zijn taalontwikkeling en waar zijn leeftijdsgenootjes zijn. Ze zeggen dat oudere adoptiekinderen efficiënter hun woordenschat verwerven en hun uitingen sneller uitbreiden dan jongere adoptiekinderen. Maar oudere kinderen vertonen moeilijkheden in hun grammatica (Glennen en Masters, 2002). Over de resultaten van Glennen en Masters valt te twijfelen. Ze lieten ouders

namelijk zelf vragenlijsten invullen over de taalontwikkeling van hun kind. Dit is niet echt een betrouwbare onderzoeksmethode. Ouders hebben niet altijd een goed idee van waar hun kinderen zouden moeten zijn in hun taalontwikkeling of wat het niveau van een normale L1-leerder is.

Volgens Roberts e.a. (2005) leren oudere kinderen sneller, maar hebben ze meer te leren, om op het zelfde niveau te komen als dat van hun leeftijdsgenootjes. Het hebben van een eerste taal bij het leren van een tweede taal heeft volgens Mayberry en Lock (2003) ook voordelen. Zij vergelijken dove kinderen die hun eerste taal leren met kinderen van dezelfde leeftijd die een tweede taal leren. Er werd gevonden dat de L2-kinderen hogere scores hadden dan de dove kinderen. Het hebben van een eerste taal kan dus helpen bij het verwerven van een tweede taal. Volgens Meacham (2006) loopt over het algemeen de taal van adoptiekinderen rond de leeftijd van drie à vier jaar ongeveer gelijk met de taal van die van hun leeftijdsgenootjes in het adoptieland en ontwikkelt deze zich normaal in hun verdere schooljaren.

Toch zijn er veel adoptiekinderen met een taalachterstand. Ladage (2009) zegt dat dit misschien te maken heeft met medische risicofactoren en de omstandigheden waarin de kinderen hun eerste maanden of jaren doorbrengen. Volgens een aantal onderzoeken (Miller e.a., 2005, Nelson e.a., 2007, Windsor e.a., 2007) ontwikkelen kinderen die opgroeien in een pleeggezin zich fysiek en cognitief beter dan kinderen die opgroeien in een weeshuis. Kinderen die vanuit een weeshuis in een pleeggezin worden geplaatst lopen hun opgelopen taalachterstand in.

Scott (2009) probeert antwoord te krijgen op de vraag of adoptiekinderen een groter risico lopen om problemen te krijgen met gesproken en geschreven taal tijdens hun schooltijd. Ze maakt een onderscheid tussen alledaagse taal en academische of schooltaal. Ze vraagt zich af of de adoptiekinderen die goed zijn in alledaagse taal, ook goed zijn in schooltaal. Hierbij is een hoger niveau van taalvaardigheid nodig. Daarbij neemt ze de adoptieleeftijd mee als belangrijke factor. Ze bekijkt verschillende studies die de taalontwikkeling bij adoptiekinderen hebben onderzocht. In deze studies hebben de kinderen de schoolleeftijd, dus vijf jaar of ouder. Ondanks dat er een paar studies waren die wel problemen rapporteerden, komt Scott (2009) tot de conclusie dat adoptiekinderen geen groter risico lopen om problemen te krijgen met hun gesproken en geschreven taal tijdens hun schooltijd.

De bespreking haalt de positieve uitkomsten naar voren, maar dit geldt niet perse voor alle adoptiekinderen. In de studies die Scott (2009) onderzoekt is weinig bekend over welke rol de adoptieleeftijd speelt. In de studies waar wel wordt gesproken over kinderen die waren geadopteerd op latere leeftijd, wordt gesproken over problemen in hun taalproductie. Ook hebben oudere adoptiekinderen problemen met sociaal-emotionele kwesties. Scott (2009) wijt deze problemen niet alleen aan het in aanraking komen met een nieuwe tweede taal. Het kan ook een reflectie zijn van de lange tijd die het kind in een tehuis heeft doorgebracht, het beschermde milieu waarin de kinderen ineens terecht komen en de betere medische zorg en voeding die ze ontvangen. Ik vermoed dat Scott met de laatste twee punten (het beschermde milieu en de betere zorg en voeding) vooral doelt op de sociaal-emotionele problemen. Ik kan me niet voorstellen dat deze punten invloed hebben op een taalachterstand, het lijkt mij juist dat deze punten de taalontwikkeling stimuleren.

Ook met het eerste punt (langere tijd in het tehuis) ben ik het niet helemaal eens met Scott. Natuurlijk spelen preadoptie omstandigheden een rol bij het leren van een nieuwe taal. Het kind kan al een achterstand hebben in zijn eerste taal, die ook kan doorwerken in zijn tweede taal. Maar de taalachterstand kan mijns inziens ook komen doordat de kinderen later beginnen met het leren van een taal van hun 'nieuwe' vaderland. Als deze kinderen een aantal maanden of jaren later beginnen met het leren van een taal, zullen ze niet meteen op hetzelfde niveau van hun leeftijdsgenootjes zitten. Vooral als een kind pas op vijfjarige leeftijd begint met het leren van een taal, zal deze moeite hebben om tot een goed resultaat te komen. Dit kan dus te maken hebben met de kritische periode. Voordat het kind uitgeleerd is, is de kritische periode al voorbij, waardoor het kind niet altijd de complete regels van de taal heeft verworven (zie ook de pilotstudie Goddard, Verburg en Welbers, 2009).

3.3 De taalkundige visie op taalontwikkeling bij adoptiekinderen

Er wordt veel onderzoek gedaan naar de emotionele, cognitieve en educatieve effecten op internationaal geadopteerde kinderen. Maar over de taalkundige effecten is er minder bekend. Bekend is dat het kind de eerste taal kwijtraakt nadat het een tijd in de nieuwe taalomgeving niet meer met de eerste taal in aanraking is geweest. In hoeverre de L1 zich heeft ontwikkeld maakt hierbij niet uit (Glennen en Masters, 2002). Zelfs kinderen die

rond hun tiende jaar zijn geadopteerd lijken hun L1 kwijt te raken na een bepaalde periode (Hyltenstam e.a., 2009).

Pallier e.a. (2003) en Ventureyra e.a. (2004) hebben beiden onderzoek gedaan naar het verdwijnen van de eerste taal bij adoptiekinderen. Ze maakten gebruik van geadopteerde kinderen die oorspronkelijk uit Korea kwamen en nu in Frankrijk wonen. De kinderen uit beide studies kwamen tussen de leeftijd van drie en negen aan in Frankrijk en woonden daar ongeveer twintig jaar. Uit allebei de onderzoeken komt dat de proefpersonen geen restanten van het Koreaans meer hebben in hun taalsysteem. Ze reageren hetzelfde op de tests als een Franse controlegroep. Ook zeggen beide onderzoekers dat de vaardigheid van het Frans van de adoptiekinderen gelijk is aan die van de moedertaalsprekers. Maar Pallier zegt ook dat er subtiele verschillen kunnen zijn, maar dat dat nog onderzocht zou moeten worden (Pallier, 2003). Pallier e.a. (2003) en Ventureyra e.a. (2004) denken dat het goede Frans van de adoptiekinderen te maken heeft met het feit dat de eerste taal weg is. Als de blootstelling aan de eerste L1 ophoudt, wordt het neurale netwerk als het ware '*gereset*' en kan de L2 volledig worden verworven (Ventureyra e.a., 2004).

De resultaten van Pallier e.a. en Ventureyra e.a. verschillen van studies over het uiteindelijke bereiken van de L2 bij migrantenkinderen die wel hun L1 behouden. Zij suggereren dat het negatieve verband tussen *age of onset* en het uiteindelijke resultaat van de L2 niet toegeschreven moet worden aan de vermindering van de vormbaarheid van de hersenen zoals wordt voorspeld bij de Critical Period Hypothesis. In plaats daarvan beweren de auteurs dat de L1 de volledige verwerving van de L2 belemmert of zelfs blokkeert (Palier e.a., 2003, Ventureyra e.a., 2004). De hinder zit niet zozeer in de verwerving van twee talen, maar in het successievelijk verwerven daarvan.

De UG-hypothese vindt juist dat je meerdere talen naast elkaar kan leren, als je het maar binnen de kritische periode doet. Hyltenstam e.a. (2009) zeggen dat aanhangers van de Critical Period Hypothesis vinden dat de L1 het leren van de L2 niet in de weg staat. Dit is ook te zien bij bijvoorbeeld *bilinguals*, die al vanaf hun geboorte twee talen leren. Ze zullen in het begin de twee talen af en toe nog door elkaar gebruiken, maar het uiteindelijke resultaat is dat ze twee talen spreken.

Hyltenstam e.a. onderzoeken in 2009 internationaal geadopteerden in Zweden op hun taalontwikkeling. De geadopteerden maakten deel uit van een groot

onderzoeksproject naar de taalontwikkeling van verschillende groepen taalverwervers. Hyltenstam is een aanhanger van de UG-hypothese of de Critical Period Hypothesis (CPH). In Zweden zijn vijf à tien procent van het totaal van de adoptiekinderen ten tijde van adoptie tussen de vier en vijf jaar oud en tien procent is zes jaar of ouder. De rest is jonger dan vier ten tijde van adoptie. De meeste kinderen komen uit een land waar een andere taal wordt gesproken dan de taal bij hun adoptieouders. De meeste kinderen zaten in een tehuis voordat ze geadopteerd werden (Hyltenstam e.a., 2009).

Hyltenstam e.a. (2009) zijn ook benieuwd of er nog overblijfselen zijn van de L1 van de adoptiekinderen. Daarnaast willen ze meer weten over het uiteindelijke bereiken van de L2 van de adoptiekinderen. Hier is nog weinig over geschreven. In Zweden zijn er twee studies gedaan, één van Gardell (1979) en één van Hene (1993), die in het artikel van Hyltenstam e.a.(2009) worden beschreven.. Uit de studie van Gardell (1979) bleek dat de geadopteerde kinderen in vergelijking met moedertaalsprekers van het Zweeds afwijkingen vertoonden in hun taal. Zowel in syntaxis als in morfologie van deze adoptiekinderen werden er fouten gevonden. Ook vond Gardell onverklaarbare gaten bij de kinderen in het begrijpen van normale, frequente woorden van het Zweeds. De 177 kinderen waren tussen zes maanden en twaalf jaar geadopteerd en woonden tien tot achttien jaar in Zweden (Hyltenstam e.a., 2009). Hyltenstam e.a. concluderen uit deze bevindingen dat de L2 van geadopteerde kinderen niet meer op die van moedertaalsprekers lijkt dan die van immigrantenkinderen die hun L1 behouden (Hyltenstam e.a., 2009). Er wordt in de studie van Gardell (1979) niet gezegd of de *age of onset* van invloed is op de taal. Het zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat de kinderen met een hogere *age of onset* meer problemen hadden met het leren van het Zweeds dan de kinderen met een lagere *age of onset*.

Hene (1993) bestudeerde 24 adoptiekinderen die tussen drie maanden en zes jaar waren toen ze werden geadopteerd en vergeleek deze met 24 moedertaalsprekers. Alle kinderen waren tussen de tien en twaalf toen ze onderzocht werden. Ook Hene vond dat de adoptiekinderen *non-native* kenmerken hadden in hun taalvaardigheid. Wat vooral opviel was dat deze kinderen soms hoog frequente woorden niet begrepen (Hyltenstam e.a., 2009).

Hyltenstam e.a. onderzochten geadopteerde kinderen waarbij ze antwoord wilden op de volgende vragen: Wat voor lange termijneffecten heeft het niet gebruiken van de

L1? Leidt het tot het verlies van werkelijke competentie van deze taal of is het eerder beperkt tot een proces- of toegankelijkheidsprobleem? En heeft het plotselinge veranderen van een taalomgeving specifieke effecten op de ontwikkeling van de tweede taal als je het vergelijkt met een meer gebruikelijke situatie? Bijvoorbeeld als er een nieuwe taal wordt toegevoegd terwijl de eerste taal nog steeds wordt gebruikt, zoals bij immigrantenkinderen?

Bilinguale kinderen hebben meestel een dominante taal (Hyltenstam e.a., 2009), ze gebruiken en horen de ene taal vaker dan de andere. Dit is bijvoorbeeld het geval als het kind ook op school en met vriendjes de taal van één van de ouders spreekt. Mocht een kind verhuizen naar een ander land, waar de taal van de andere ouder wordt gesproken, dan vindt er een *dominant-language change* plaats. Het kind zal de andere taal vaker gebruiken en horen en wordt daardoor ook beter in die taal (Hyltenstam e.a., 2009).

In het geval van adoptiekinderen spreken Hyltenstam e.a. (2009) over een *dominant-language replacement*. Ondanks dat het adoptiekind zijn L1 niet meer hoort of gebruikt en eigenlijk een tweede L1 aanleert, denken Hyltenstam e.a. (2009) dat de eerste L1 nog steeds aanwezig is. Daarom praten ze ook over de vervanging van de dominante L1 en niet van het vervangen van de ene taal voor de andere (Hyltenstam e.a., 2009). Dit in tegenstelling tot Pallier e.a. (2003) en Ventureyra e.a. (2004) die spreken van een compleet verlies van de eerste taal en een complete verwerving van de tweede taal.

Om antwoord te krijgen op zijn vragen hebben Hyltenstam e.a. twee onderzoeken bekeken die nog aan de gang zijn. In één studie worden Koreaanse adoptiekinderen onderzocht op overblijfselen van hun L1. De kinderen zijn nu volwassen en studeren Koreaans aan de universiteit. Ze worden vergeleken met een Zweedse controlegroep die ook Koreaans studeert. Uit dit onderzoek blijkt dat de Zweedse controlegroep beter scoort op de grammaticatest. Vaak hadden de mensen in de controlegroep persoonlijke redenen om Koreaans te leren, bijvoorbeeld doordat ze met een Koreaan waren getrouwd. Maar bij het klankonderzoek scoren de Koreaanse adoptiekinderen vaker beter, ondanks dat ze zelf verklaarden dat ze hun L1 volledig waren vergeten (Hyltenstam e.a., 2009).

In de andere studie worden vier Spaanstalige adoptiekinderen getest op hun niveau van het Zweeds. Deze kinderen zijn op verschillende leeftijden geadopteerd en zijn nu volwassen. Ze worden vergeleken met migrantenkinderen die hun L1 nog wel gebruiken en nu volwassen zijn. Vooral deze tweede studie is interessant. Ook ik wil

kinderen bekijken die op verschillende leeftijden zijn geadopteerd en ik wil bekijken op welk niveau deze kinderen zijn met hun taalontwikkeling. Er werden tien verschillende testen gedaan om de vaardigheid van hun Zweeds te testen. Het onderzoek bestaat uit de volgende onderdelen:

- twee klanktesten (VOT-testen), één klankproductietaak en één klankperceptietaak;
- twee gesprekspercepietetesten met verschillende vormen van geluid erdoorheen (bijvoorbeeld alsof de proefpersoon in een kamer vol mensen zat die door het gesprek heen praatten);
- drie grammatica beoordelingstesten; hiervan was er één auditief en één geschreven. Bij de auditieve test werd ook de reactietijd gemeten, wat ook als een aparte test wordt gezien. De proefpersonen moesten zinnen beoordelen waarin morfosyntactische verschijnselen van het Zweeds voorkwamen;
- één cloze test, waarin de proefpersonen woorden op de lege plekken in een tekst moesten invullen. Hierbij werd getest of ze uit de tekst konden afleiden welke woorden er moesten staan. Ze werden getest op hun grammaticale, lexicale en semantische kennis;
- twee testen waarbij de proefpersonen vaste uitdrukkingen mondeling moesten afmaken, één met idiomatische uitdrukkingen en één met gezegden.

De resultaten van de grammaticale beoordelingstesten en de cloze test zijn voor mijn onderzoek het interessantst. Het is alleen niet duidelijk of de proefpersonen bij deze testen morfosyntactische regels toepassen.

Uit dit onderzoek blijkt dat de adoptiekinderen het bij de testen zeker niet beter doen dan de kinderen die hun L1 bleven gebruiken. Ze zijn te vergelijken met de migrantenkinderen. De enige proefpersoon van de adoptiekinderen die wel een moedertaalniveau heeft bereikt is degene die op zijn eerste jaar is geadopteerd. Hyltenstam e.a. concluderen daaruit dat adoptiekinderen niet, zoals Pallier e.a. (2003) en Ventureyra e.a. (2004) zeggen, hun eerste taal door een tweede taal vervangen (Hyltenstam e.a., 2009). Ze hebben er geen voordeel van dat hun L1 niet meer wordt gebruikt, dit resulteert niet in een betere L2-verwerving.

Als ik naar de voor mij interessante resultaten kijk, blijkt dat één proefpersoon (*age of onset: 1*) inderdaad op alle testen goed scoort. Hij scoort ook net zo goed als de

beste migrantenkinderen. De tweede proefpersoon (*age of onset*: 2) scoort op grammaticale beoordelingstesten en de cloze test ook goed. De derde proefpersoon (*age of onset*: 4) scoort slecht op al deze testen. Dit is ook de proefpersoon die van de vier adoptiekinderen het laagst scoorde. De vierde proefpersoon (*age of onset*: 9) scoort wel goed op de grammaticale beoordelingstesten, maar slecht op de cloze test. De resultaten van Hyltenstam e.a. (2009) lijken te wijzen naar een kritische grens op driejarige leeftijd.

Nu is de groep in dit onderzoek niet echt representatief voor alle adoptiekinderen. Het waren namelijk maar vier volwassen met een Spaanstalige achtergrond en ze werden vergeleken met 27 immigranten en vijftien moedertaalsprekers van het Zweeds.

3.4 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik de adoptieliteratuur beschreven op het gebied van adoptie en taalontwikkeling. Ondanks dat er nog niet heel veel bekend is over de taalontwikkeling van adoptiekinderen zijn er een aantal interessante resultaten uitgekomen.

In de eerste paragraaf blijkt dat er nog een groot aantal kinderen na hun tweede jaar worden geadopteerd, namelijk 30 à 40 % van de kinderen die naar Nederland toe komen. Ook blijkt dat het belangrijk is dat ik met een aantal factoren rekening hou tijdens mijn onderzoek naar de taalontwikkeling van adoptiekinderen. Ze kunnen namelijk voor hun adoptie met allerlei factoren in aanraking zijn gekomen, bijvoorbeeld een tekort aan fysieke, cognitieve en sociale stimulatie. Hierdoor kunnen ze een verminderde ontwikkeling hebben. Waar ik vooral rekening mee moet houden is een verminderde neurologische en cognitieve ontwikkeling en een al aanwezige taalachterstand in de eerste taal van het kind.

Vanuit pedagogisch standpunt wordt over het algemeen aangenomen dat een adoptiekind uiteindelijk geen problemen meer ondervindt van het later beginnen met een nieuwe taal. Mochten adoptiekinderen problemen hebben met hun taalontwikkeling dan wordt dit vaak toegeschreven aan de preadoptiefactoren, zoals het lange verblijf in een tehuis. Daarom zal ik deze factoren meenemen in de vragenlijst voor de ouders van onze proefpersonen.

Uit het onderzoek bij adoptiekinderen met een Spaanstalige achtergrond van Hyltenstam e.a. (2009) blijkt dat drie van de vier onderzochte adoptiekinderen niet het niveau van een moedertaalspreker haalt. De enige die dit wel haalde was op zijn eerste

jaar geadopteerd, de rest was ouder. De *age of onset* lijkt dus wel een rol te spelen. Hyltenstam e.a. (2009) vergelijken de taalontwikkeling van adoptiekinderen daarom met die van migrantenkinderen. In de literatuur wordt geen onderzoek gedaan naar morfosyntactische regels bij adoptiekinderen. Dit is jammer, want daardoor heb ik geen vergelijkingsmateriaal op dit gebied.

Hoofdstuk 4: Het onderzoek

In dit hoofdstuk zal ik bespreken wat het onderzoek inhoudt. Eerst zal ik iets over de proefpersonen vertellen en vervolgens zal ik het testmateriaal en de procedure bespreken.

4.1 De proefpersonen

Omdat adoptieorganisaties geen privé-informatie weggeven van ouders en hun geadopteerde kinderen, hebben we via internetfora proefpersonen voor ons onderzoek gezocht. De ouders konden via e-mail en telefoon met ons in contact komen.

We hebben kinderen gezocht die tussen hun tweede en zesde jaar zijn geadopteerd en nu ongeveer vier à vijf jaar in Nederland zijn. We hebben gekozen voor vier à vijf jaar, omdat er in eerdere onderzoeken bij etnische kinderen met een gelijk aantal jaren werd gewerkt. Door de taalontwikkeling van jongere en oudere geadopteerde kinderen met elkaar te vergelijken, is te zien wat voor invloed leeftijd op de taalontwikkeling heeft.

In de onderstaande tabel 1 is te zien hoeveel kinderen wij hebben getest, wat hun leeftijd ten tijde van adoptie was, hun leeftijd nu, blootstelling aan het Nederlands in jaren, het land van herkomst en hun eerste taal. We hebben een behoorlijk heterogene groep gevonden. Omdat het al lastig was om kinderen te vinden, hebben we niet gelet op het land van herkomst bij onze zoektocht. De kinderen komen uit Brazilië, China, Colombia, Haïti en India. De laagste adoptieleeftijd is 1;0 jaar en de hoogste 5;9 jaar. De gemiddelde adoptieleeftijd is 3;4. De blootstelling aan het Nederlands in jaren heeft een gemiddelde van 5 jaar, het laagst aantal jaren is 3;7 jaar en het hoogste is 7;1 jaar.

Voor de ouders hebben we een vragenlijst gemaakt (zie bijlage II) die ze per kind konden invullen. In het vorige hoofdstuk (paragraaf 3.2) heb ik al aangegeven dat er een aantal factoren zijn waar rekening mee gehouden moet worden. Deze factoren hebben we in de vragenlijst verwerkt. Hierdoor komen we wat meer te weten over de achtergrond van het kind, zoals het land van herkomst en de leeftijd van adoptie. Ook wordt hierin gevraagd naar de taalontwikkeling en eventueel andere problemen, sociaal-emotioneel of medisch. Nadat de ouders de vragenlijst hebben ingevuld, lopen wij deze samen nog een keer na, om te kijken of er geen onduidelijkheden zijn. Wat opviel was dat veel kinderen logopedie hadden gehad.

Proefpersoon:	*Adoptie-leeftijd:*	*Leeftijd:*	*Blootstelling aan het Nederlands in jaren:*	*Land van herkomst*	*Taal 1:*
1	1;0	5;10	4;10	Brazilië	Portugees
2	1;8	6;2	4;5	Colombia	Spaans
3	1;10	6;9	4;11	China	Chinees[1]
4	1;10	5;5	3;7	Haïti	Frans-Creools
5	2;3	8;2	5;11	China	Mandarijn/Wenzhon
6	2;4	8;10	6;6	Haïti	Frans-Creools
7	2;7	7;10	5;3	China	Chinees
8	2;8	7;6	4;10	Brazilië	Portugees
9	4;2	8;7	4;5	Colombia	Spaans
10	4;4	9;2	4;10	Brazilië	Portugees
11	4;5	9;3	4;10	Colombia	Spaans
12	4;7	11;8	7;1	China	Chinees
13	5;5	10;3	4;10	Brazilië	Portugees
14	5;8	10;1	4;5	Colombia	Spaans
15[2]	5;9	10:1	4;4	India	Hindi

T*abel 1: overzicht van de proefpersonen, geordend op adoptieleeftijd*

4.2 Het testmateriaal en de procedure

Ik heb voor mijn onderzoek gebruik gemaakt van het Variflexmateriaal (Blom, Orgassa en Polišenská, 2008), dat ook al eerder gebruikt is in andere onderzoeken (Blom, Polišenská, en Weerman, 2008, Orgassa en Weerman, 2008). Ik zal de test uitvoeren op een manier die ook gehanteerd is bij eerder onderzoek, omdat de resultaten dan goed vergelijkbaar zijn. We hebben van dit materiaal alleen de onderdelen gebruikt waarbij lidwoordtoekenning en adjectivale inflectie wordt getest. Door een aantal vaste nomina te gebruiken kunnen we kijken of de kinderen het bijbehorende lidwoord kennen en of ze het attributieve adjectief bepaald/onbepaald kennen. Het is belangrijk dat de

[1] Sprak niet in het land van herkomst.

[2] Had de eerste 9 maanden na aankomst in Nederland hoorproblemen.

lidwoordtoekenning door een kind stabiel is. Dat wil zeggen dat een kind consequent één lidwoord toekent aan een zelfstandig naamwoord. Hierdoor kan er een verband worden gelegd tussen lidwoordverwerving en het adjectivale inflectiesysteem.

Met behulp van een *sentence completion task* (hierbij begint de onderzoeker een zin en maakt de proefpersoon deze af) probeerden we antwoorden bij de kinderen te ontlokken voor geslacht bij adjectivale inflectie en lidwoorden. In totaal hebben we vijftien hoogfrequente woorden onderzocht, vijf niet-afgeleide enkelvoudige de-woorden, vijf niet-afgeleide enkelvoudige het-woorden en vijf het-woorden in dimunitief vorm. De laatste vijf zijn erbij genomen omdat diminutieven een morfologische markeerder voor geslacht hebben. Er komt namelijk *–tje* bij het zelfstandig naamwoord als dit een diminutief is. Dit impliceert dat het woord *neuter* is. Hierdoor wordt wellicht de juiste lidwoordtoekenning bij deze woorden versterkt. Hierdoor is de kans ook groter dat je de speciale regel bij attributieve adjectivale inflectie aantreft. In totaal worden er meer het-woorden dan de-woorden getest bij de uitlokkingtest. Hierdoor wordt de kans op data van het onzijdige geslacht vergroot. Om er zeker van te zijn dat een kind consistent is in zijn lidwoordtoekenning hebben we per item drie keer het geslacht getest, één keer de adjectivale inflectie bij bepaalde contexten en een twee keer de adjectivale inflectie bij onbepaalde contexten.

De volgende woorden komen in de test voor:

Zijdig (de)	*Onzijdige (het)*	*Morfologisch gemarkeerd onzijdig (het)*
appel	glas	boekje
auto	mes	cadeautje
baby	paard	huisje
schoen	schaap	raampje
vis	vliegtuig	varkentje

Tabel 2: Zelfstandig naamwoorden die gebruikt zijn in de test

We maken daarnaast gebruik van veelvoorkomende adjectieven, zoals *groen*, *rood* en *geel* en de tegenstelling *groot* en *klein*.

Bij de test wordt gebruikt gemaakt van twee mapjes waarin plaatjes stonden met verschillende poppetjes (te weten: *Kroko*, *Smurf*, *Konijn* of *Kikker*). We beginnen de test met voorbeelditems om de proefpersoon vertrouwd te laten worden met de test. Omdat de nomina steeds op dezelfde manier worden getest, kan de proefpersoon in een automatisme terecht komen. Daarom gebruiken we items om werkwoorden te ontlokken als *fillers*.

De test vindt plaats bij de proefpersonen thuis, in een rustige ruimte. De onderzoeker zit naast de participant, zodat ze samen de plaatjes kunnen bekijken. We nemen de test op, zodat we de gesprekken naderhand nog eens terug kunnen luisteren. Een tweede onderzoeker zit buiten zicht en vult de antwoorden van de proefpersoon in op een transcriptieformulier. Tussen de twee mapjes wordt een korte pauze gehouden, waarbij de onderzoeker een gesprekje heeft met de participant. De test duurt in totaal ongeveer twintig minuten.

Bij de adjectivale inflectietest wordt elk zelfstandig naamwoord getest in bepaalde en onbepaalde situaties. Een voorbeeld van een testitem is te zien in (9). De schuingedrukte, onderstreepte woorden zijn de zinnen die worden gegeven door de onderzoeker. De dikgedrukte woorden in hoofdletters zijn de correcte antwoorden die een proefpersoon kan geven. Eerst wordt de onbepaalde situatie gegeven en dan pas de bepaalde situatie. Dit is omdat een object over het algemeen onbepaald is als het in een gesprek wordt geïntroduceerd en je bent er bijna zeker van dat de proefpersoon daarna het zelfstandig naamwoord met bepaald lidwoord benoemt. De proefpersoon moet in deze test beschrijven wat het verschil is tussen de twee verschillende voorwerpen, bijvoorbeeld het verschil tussen de twee messen, groot en klein. Vervolgens moet hij aangeven waar het poppetje zich op het tweede plaatje bevindt.

(9) Materiaal om adjectivale inflectie uit te lokken

(a) Onbepaalde situatie met een onzijdig zelfstandig naamwoord

Kijk, twee messen.
Dit is een ... **GROOT MES**
en dat is een ... **KLEIN MES**

(b) Bepaalde situatie met een onzijdig zelfstandig naamwoord

Kikker zit op ... **HET GROTE MES**

Bij de lidwoordentest proberen we de goede lidwoorden bij de zelfstandig naamwoorden te ontlokken. Een voorbeeld van een testitem is te zien in (10). Ook hier zijn de schuingedrukte, onderstreepte woorden de zinnen die worden gegeven door de onderzoeker en zijn de dikgedrukte woorden in hoofdletters de correcte antwoorden die een proefpersoon kan geven. Wederom wordt eerst de onbepaalde situatie gegeven waardoor je er bijna zeker van bent dat de proefpersoon daarna het zelfstandig naamwoord met bepaald lidwoord benoemt. De proefpersoon moet hierbij zeggen waar het poppetje zich op het plaatje bevond, bijvoorbeeld bij *appel* en *schaap*.

(10) Materiaal om lidwoorden uit te lokken

(a) Zijdig zelfstandig naamwoord

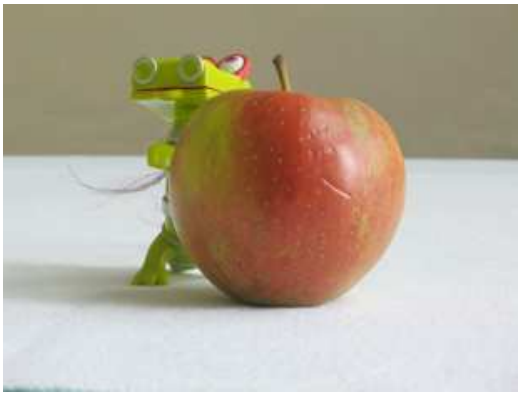

Kijk, een appel. Waar is Kroko?
Kroko staat achter ... **DE APPEL**

(b) Onzijdig zelfstandig naamwoord

Kijk, een schaap. Waar is Smurf?
Smurf staat naast ... **HET SCHAAP**

De verschillende testcondities zijn als volgt:

(11)	a.	De appel	bepaald, enkelvoudig, zijdig
	b.	Het paard	bepaald, enkelvoudig, onzijdig
	c.	Het huisje	bepaald, enkelvoudig, onzijdig, diminutief
	d.	De rode appel	bepaald, enkelvoudig, zijdig, met adjectief
	b.	Het grote paard	bepaald, enkelvoudig, onzijdig, met adjectief
	c.	Het rode huisje	bepaald, enkelvoudig, onzijdig, diminutief, met adjectief
	d.	Een rode appel	onbepaald, enkelvoudig, zijdig, met adjectief
	e.	Een groot paard	onbepaald, enkelvoudig, onzijdig, met adjectief
	f.	Een rood huisje	onbepaald, enkelvoudig, onzijdig, diminutief, met adjectief
	g.	De appels	bepaald, meervoudig, zijdig
	h.	Rode appels	onbepaald, meervoud, zijdig, met adjectief

i.	De huisjes	bepaald, meervoudig, onzijdig, diminutief
j.	Rode huisjes	onbepaald, meervoudig, onzijdig, diminutief, met adjectief

4.3 Data-analyse

Om te kunnen onderzoeken of de proefpersonen de adjectivale inflectieregel juist doen, wordt deze twee keer in onbepaalde context getest en één keer in bepaalde context. Als de antwoorden onvolledig zijn, bijvoorbeeld als het zelfstandig naamwoord wordt weggelaten, wordt dit item weggelaten bij de resultaten. Dit is het geval als de proefpersoon bijvoorbeeld *een grote Ø* of *een groot Ø* zegt. Omdat het zelfstandig naamwoord wordt weggelaten, kun je ook niets zeggen over geslachtstoekenning.

De lidwoorden worden per woord twee keer getest in de lidwoorden test en daarnaast wordt ook nog een keer om het lidwoord gevraagd in de adjectivale inflectietest. Hierdoor krijg je per woord drie keer het geslacht te horen. Als dit geslacht inconsequent is, tellen we de resultaten die de proefpersoon in de adjectivale inflectieitest bij dit woord gaf niet mee. Je weet dan niet zeker welk geslacht de proefpersoon nu werkelijk aan het zelfstandig naamwoord toekent. Om deze reden worden ook antwoorden waarbij het lidwoord *een* voorkomt in plaats van een bepaald lidwoord niet meegeteld. Ook als een kind een aanwijzend voornaamwoord gebruikt in plaats van het lidwoord, telden we dit antwoord niet mee.

De antwoorden waarbij een ander zelfstandig naamwoord wordt gebruikt dan de bedoeling is, worden niet meegeteld, tenzij de proefpersoon dit consequent doet. Een aantal proefpersonen gebruikten consequent bij de diminutief de onverkleinde versie van het woord, bijvoorbeeld *raam* in plaats van *raampje*. Als ze dit consequent doen, wordt dit woord wel meegerekend.

Hoofdstuk 5: Resultaten

De gegevens die we uit de testen kregen hebben we apart van elkaar verwerkt, aan de ene kant de lidwoorden en aan de andere de kant adjectivale inflectie. Ik zal eerst de gegevens laten zien van de lidwoordentest. Ik zal hierbij zowel de gegevens per proefpersoon bespreken, als het gemiddelde van de proefpersonen ingedeeld naar adoptieleeftijd. Vervolgens zal ik de gegevens van de adjectivale inflectietest geven. In deze test werd de speciale regel onderzocht. Deze tabel is aangepast aan de gegevens van de lidwoordentest. Dit betekent dat als een kind bijvoorbeeld op het woord *schaap* consequent *de* toepast, deze als een de-woord wordt verwerkt. Ook bij deze tabel zal ik zowel de gegevens per proefpersoon bespreken, als het gemiddelde van de proefpersonen ingedeeld naar adoptieleeftijd. Vervolgens zal ik de resultaten bespreken in vergelijking met eerdere onderzoeken. Als laatste zal ik nog een samenvatting van de resultaten geven.

5.1 De resultaten van de lidwoordentest

Onderstaande tabel 3 laat de resultaten per proefpersoon zien van de lidwoordentest, bij zowel het zijdig als het onzijdig geslacht. De woorden tussen aanhalingstekens zijn voorbeelden van de genoemde categorie. Achter het nummer van de proefpersoon heb ik de adoptieleeftijd tussen haakjes weergegeven. Bij de absolute aantalen noem ik het aantal uitingen dat een proefpersoon bij een categorie heeft gedaan (rechts van de /) en daarnaast noem ik de uitingen die goed waren (links van de /). In de eerste kolom staan de *common* woorden (*de appel*), in de tweede kolom staan de *neuter* woorden (*het paard*). Ik noem de diminutieven en de onverkleinde het-woorden ook apart in de laatste twee kolommen. Dit heb ik gedaan omdat het erg opviel dat een aantal proefpersonen aan geen enkel onverkleind het-woord het juiste geslacht toekende of omdat ze het geslacht bij elk onverkleind het-woord onjuist toekenden en bij de diminutieven juist. Als de proefpersonen enkelvoud maakten van het meervoud, telden we deze op bij het enkelvoud.

	Gemeenslachtig geslacht *'De appel'*			*Onzijdig geslacht + diminutief*			*Onzijdig geslacht* *'Het paard'*			*Diminutief* *'Het huisje'*		
	N	**de**	*het	N	*de	**het**	N	*de	**het**	N	*de	**het**
1 (1;0):	15/15	**100**	0	16/28	42,86	**57,14**	3/15	80	**20**	13/13	0	**100**
2 (1;8):	14/15	**93,33**	6,67	23/29	20,69	**79,31**	10/14	28,57	**71,43**	13/15	13,33	**86,67**
3 (1;10):	1/15	**6,67**	93,33	28/30	6,67	**93,33**	23/23	0	**100**	5/7	28,57	**71,43**
4 (1;10):	17/17	**100**	0	3/29	89,66	**10,34**	2/21	90,48	**9,52**	1/8	87,5	**12,5**
5 (2;3):	15/16	**93,75**	6,25	29/31	6,45	**93,55**	16/17	5,88	**94,12**	13/14	7,14	**92,86**
6 (2;4):	15/15	**100**	0	17/31	45,16	**54,84**	3/17	82,35	**17,65**	14/14	0	**100**
7 (2;7):	15/15	**100**	0	25/29	13,79	**86,21**	12/16	25	**75**	13/13	0	**100**
8 (2;8):	12/12	**100**	0	17/21	19,05	**80,95**	13/17	23,53	**76,47**	4/4	0	**100**
9 (4;2):	15/15	**100**	0	20/30	33,33	**66,67**	7/16	56,25	**43,75**	13/14	7,14	**92,86**
10 (4;4):	8/8	**100**	0	23/27	14,81	**85,19**	11/13	15,38	**84,62**	12/14	14,29	**85,71**
11 (4;5):	13/14	**92,86**	7,14	31/31	0	**100**	15/15	0	**100**	16/16	0	**100**
12 (4;7):	4/10	**40**	60	32/32	0	**100**	14/14	0	**100**	18/18	0	**100**
13 (5;5):	15/15	**100**	0	31/32	3,12	**96,88**	15/16	6,25	**93,75**	16/16	0	**100**
14 (5;8):	15/15	**100**	0	19/30	36,67	**63,33**	6/16	62,5	**37,5**	13/14	7,14	**92,86**
15 (5;9):	9/9	**100**	0	18/25	28	**72**	4/11	63,64	**36,36**	14/14	0	**100**

Tabel 3: Resultaten per proefpersoon van het gebruik van de bepaalde lidwoorden (%)

Zoals te zien is in de tabel maken de meeste proefpersonen geen of weinig fouten bij de zelfstandige naamwoorden met een zijdig geslacht (*de appel*). De enige die hier fouten in maken zijn proefpersoon 3 en proefpersoon 12[3]. Proefpersoon 3 doet deze woorden

[3] Proefpersoon sprak niet in haar eerste taal (Chinees) en begon na een half jaar in Nederland te praten.

consequent fout. Proefpersoon 12[4] heeft bij deze categorie maar 40% goed. Als je naar de andere resultaten van deze twee proefpersonen kijkt in de tabel, kennen ze verder aan bijna elk woord het onzijdige geslacht toe. Ze lijken dus het lidwoord *het* te overgeneraliseren. Het valt wel op dat allebei de participanten uit China komen. Maar ook participant 5 en 7 komen hiervandaan en zij overgeneraliseren *het* niet.

Bij het onzijdige geslacht (*het paard*) gaat het minder goed. Twee proefpersonen doen alle het-woorden goed, maar één daarvan is proefpersoon 12 die *het* overgeneraliseert. Ook proefpersoon 3 scoort daardoor goed. Proefpersonen 5, 7, 10 en 13 doen het ook behoorlijk goed, zij doen 85 procent of hoger van de *het*-woorden goed. Proefpersoon 2 en proefpersoon 8 scoren allebei rond de 80%. Proefpersoon 9, 14 en 15 kennen alledrie bij ongeveer tweederde van de het-woorden het lidwoord goed toe. Proefpersonen 1 en 6 kennen beiden bij meer dan 50% van de het-woorden het juiste lidwoord toe en proefpersoon 4 kent bij 10% van de gevallen het juiste lidwoord toe. Deze proefpersoon lijkt *de* te overgeneraliseren.

Maar zoals ik al eerder genoemd heb, heb ik de onzijdige onverkleinde woorden en de diminutieven uit elkaar gehaald. Het lijkt namelijk zo te zijn dat de proefpersonen profiteren van het feit dat de diminutief een morfologische markeerder heeft voor het geslacht (*het huis**je***). Bijna alle proefpersonen kennen bij het overgrote deel van de diminutieven het juiste lidwoord toe (85% of hoger). Proefpersoon 3 heeft hier 71,43% van de lidwoorden goed toegekend. Proefpersoon 4 heeft hier als enige lager gescoord, namelijk 12,5 %.

Bij de onverkleinde onzijdige woorden (*het paard*) kennen zes proefpersonen bij het overgrote deel het lidwoord *het* toe. Daarnaast scoren proefpersonen 2, 7 en 8 rond de 75%, dit is ook aardig goed. Proefpersonen 9, 14 en 15 kennen rond de 40% goed toe. Proefpersoon 1 en 6 rond de 20% en proefpersoon 4 net geen 10%. Het is duidelijk dat in deze categorie minder wordt gescoord dan in de categorie met de diminutieven. Proefpersoon 1 en proefpersoon 6 doen beide 100% van de diminutieven goed, maar bij

---

[4] Proefpersoon 12 heeft in een weeshuis geleefd, waar deze proefpersoon maar in twee kamers kwam. Hij werd daar weinig gestimuleerd en had hierdoor een ontwikkelingsachterstand. Ook was hij ondervoed op het moment van adoptie.

de onverkleinde woorden is dit maar 20%. Ook proefpersoon 9, 14 en 15 lijken te profiteren van de morfologische markeerder bij de diminutieven.

Als een proefpersoon bij een de-woord consequent voor het kiest, ziet de proefpersoon dit woord als een het-woord. Andersom is dit natuurlijk ook mogelijk, dan ziet de proefpersoon het het-woord als een de-woord. Dit heeft consequenties voor de regels bij adjectivale inflectie. Daarom bereken ik dit door bij de gegevens van de adjectivale inflectietest in de volgende paragraaf.

	Meervoud *'De appels'*		
	N	**de**	*het
1 (1;0):	8/8	**100**	0
2 (1;8):	7/7	**100**	0
3 (1;10):	4/4	**100**	0
4 (1;10):	5/5	**100**	0
5 (2;3):	6/6	**100**	0
6 (2;4):	7/7	**100**	0
7 (2;7):	6/6	**100**	0
8 (2;8):	8/8	**100**	0
9 (4;2):	8/8	**100**	0
10 (4;4):	2/3	**66,67**	33,33
11 (4;5):	8/8	**100**	0
12 (4;7):	3/3	**100**	0
13 (5;5):	5/5	**100**	0
14 (5;8):	8/8	**100**	0
15 (5;9):	0	**0**	0

Tabel 4: Uitkomsten van de meervoudsvormen bij de lidwoordentest

Bij de meervoudsvormen scoren alle kinderen goed (zie tabel 4). Alleen proefpersoon 10 maakt een fout. Waarschijnlijk wilde hij enkelvoud zeggen, maar kwam er tijdens het uitspreken achter dat het toch meervoud moest zijn. Proefpersoon 15 geeft helemaal geen meervoudsuitingen.

De verschillen tussen de kinderen zijn niet echt te verklaren met één factor. Het land van herkomst lijkt niet mee te spelen. De ene proefpersoon uit Brazilië doet het bijvoorbeeld erg goed, terwijl de andere proefpersoon nog wat meer moeite heeft.

Ook de aankomstleeftijd lijkt geen grote rol te spelen. De proefpersonen met een lagere adoptieleeftijd doen het niet veel beter dan de kinderen met een hogere aanvangsleeftijd. Ook de blootstelling aan het Nederlands in jaren heeft weinig invloed. Alleen proefpersoon 4 heeft een korte blootstelling aan het Nederlands gehad en hij heeft een lagere adoptieleeftijd. Hierdoor is het logischer is dat hij *de* overgeneraliseert. Maar proefpersoon 12, die een veel langere blootstelling aan het Nederlands heeft overgeneraliseert ook nog, maar dan met *het*.

Bij de proefpersonen die opvallen met hun resultaten (1, 3, 4, 6, 8, 9, 12 en 15), doordat ze bijvoorbeeld heel laag scoorden, hebben we gekeken naar de achtergrond, die de ouders hadden aangegeven bij de vragenlijst. Proefpersoon 1 en 4 hebben geen problemen, de andere proefpersonen wel. Bijvoorbeeld problemen in de motorische ontwikkeling, sommige zijn ondervoed geweest, hebben gedragsproblemen, een ontwikkelingsachterstand of een gehoorbeschadiging. Maar ook bij de kinderen die wel een goede score hebben komen deze problemen voor. Hier kunnen dus ook geen conclusies aan worden verbonden.

Naast de tabel met de gegevens per proefpersoon heb ik ook een tabel gemaakt met het gemiddelde van de proefpersonen. Hierbij heb ik de proefpersonen ingedeeld naar leeftijd bij aankomst. Onderstaande tabel 5 laat de gemiddelde resultaten van de op adoptieleeftijd gesorteerde proefpersonen zien bij de lidwoordentest. De laatste rij laat ook het gemiddelde zien van alle proefpersonen, die zal ik nog gebruiken met de vergelijkingen met resultaten uit eerdere onderzoeken.

Bij het zijdige geslacht doen de eerste twee leeftijdcategorieën 75% van de lidwoorden goed. Bij de eerste categorie is het vooral proefpersoon 3 die het percentage fouten hoog maakt. Als je haar fouten niet meetelt, komt de eerste groep op 96% juiste

lidwoordtoekenning uit bij de eerste categorie. De andere twee leeftijdscategorieën doen het beter, vooral de oudste groep, die geen fouten maakt. Maar dit kan ook komen door een overgeneralisatie van *de*.

Adoptie-leeftijd	*N*	*Zijdig geslacht "De appel"*			*Onzijdig geslacht + diminutief*			*Onzijdig geslacht 'Het paard'*			*Diminutief 'Het huisje'*		
		N	**de**	*het	N	*de	**het**	N	*de	**het**	N	*de	**het**
1;0 – 1;11	4	47/62	**75,81**	24,91	70/116	39,66	**60,34**	38/73	47,95	**52,05**	32/43	25,58	**74,42**
2;0 – 2;11	4	47/60	**78,33**	21,67	88/112	21,43	**78,57**	44/67	34,33	**65,67**	44/45	2,22	**97,78**
4;0 – 4;11	4	40/47	**85,11**	14,89	106/120	11,67	**88,33**	47/58	18,9	**81,03**	59/62	4,84	**95,16**
5;0 – 5;11	3	39/39	**100**	0	68/87	21,84	**78,16**	25/43	41,86	**58,14**	43/44	2,27	**97,73**
Alle kinderen	15	173/ 208	**83,17**	16,83	332/ 435	23,68	**76,32**	154/ 241	36,1	**63,9**	181/ 194	6,7	**93,3**

Tabel 5: Resultaten van het gebruik van de bepaalde lidwoorden per leeftijdscategorie (%)

Bij het onzijdige geslacht (*het paard*) is het ook de groep met de laagste aankomstleeftijd die de meeste fouten laat zien. De oudere groepen scoren hier beter. Maar als je de diminutieven en de onverkleinde het-woorden apart bekijkt, zie je dat de oudere groepen de verkleinwoorden heel goed doen. Ook de groep met de laagste leeftijdscategorie doet nog bijna 75% goed. En dan valt op dat de groep met de hoogste adoptieleeftijd bij ruim 40% van de *het*-woorden *de* gebruikt. Ook de tweede groep gebruikt in bijna 35 % van de gevallen *de* in plaats van *het*. De derde groep scoort het beste, zij kennen bij ruim 80% van de gevallen het goede lidwoord toe. De jongste groep scoort toch iets slechter met bijna 50% fouten bij de lidwoordentoekenning van het onzijdige geslacht. Als je proefpersoon 3 niet meerekent bij deze resultaten (omdat ze *het* overgeneraliseert), komt de score zelf uit om maar 30% van de categorie met onverkleinde woorden goed.

De proefpersonen geven toch nog aardig wat consistente *het*-woorden. Deze kunnen we gebruiken bij de resultaten van de adjectievale inflectietest. In elke groep worden er ongeveer evenveel consistente *het*-gevallen gegeven.

(12) Groep 1: 18 consistente *het*-gevallen.
Groep 2: 19 consistente *het*-gevallen
Groep 3: 23 consistente *het*-gevallen
Groep 4: 13 consistente *het*-gevallen

5.2 De resultaten van de adjectivale inflectietest

Onderstaande tabel 6 laat de resultaten per proefpersoon zien van de adjectivale inflectietest, in zowel de bepaalde als de onbepaalde situatie. De dikgedrukte kolommen zijn de resultaten met de correcte uitgang. De woorden tussen aanhalingstekens zijn voorbeelden van de genoemde categorie. Achter het nummer van de proefpersoon heb ik de adoptieleeftijd tussen haakjes weergegeven. Bij de absolute aantalen noem ik het aantal uitingen dat een proefpersoon bij een categorie heeft gedaan (rechts van de /) en daarnaast noem ik de uitingen die goed waren (links van de /). De tabel is aangepast aan de resultaten van de lidwoordentest. Voor de onaangepaste versie van de tabel zie bijlage IV. Ook bij deze tabel heb ik de verkleinde en onverkleinde onzijdige woorden uit elkaar gehaald, zie hiervoor tabel 7.

Bij de bepaalde zijdige context (*de groene appel*) deden bijna alle proefpersonen het goed. Ze gebruikten altijd een sjwa (-ə) als uitgang bij de adjectivale inflectie in bepaalde contexten bij het zijdige geslacht. Er zijn twee proefpersonen die tijdens de test *het* overgeneraliseerden, namelijk proefpersoon 3 en proefpersoon 12. Vandaar dat er bij de zijdige categorie bij de adjectivale inflectietest niets kon worden ingevuld.

Bij de resultaten van het bepaalde onzijdige geslacht (*het grote paard*) gaat het bij de meeste proefpersonen goed. Alleen proefpersoon 4 heeft geen resultaten in deze categorie. Sommige proefpersonen doen iets bijzonders met hun adjectivale flectie van *het grote paard*. Ze maken er namelijk *het groot paard* van. Het valt op dat tot en met proefpersoon 7 de proefpersonen dit niet doen. Zij doen de adjectivale inflectie van alle woorden uit deze categorie juist goed. Maar proefpersoon 8 doet de adjectivale inflectie bij 100% van de antwoorden fout. Ook andere proefpersonen met een hogere

adoptieleeftijd (9, 10, 12 en 14) maken deze fout, bijvoorbeeld proefpersoon 10 en proefpersoon 14, die dit beide in 50% van de gevallen doen. Ze lijken de bare flectieregel van het-woorden in een onbepaalde context te overgeneraliseren naar de bepaalde context. Ze lijken te denken dat het kenmerk *neuter* bij deze woorden aangeeft dat het een bare vorm moet zijn. Ook in de tabel in bijlage III (de onaangepaste tabel) is deze overgeneralisatie te zien, met vergelijkbare scores.

Bij de resultaten van de onbepaalde zijdige context doen de proefpersonen het erg goed. Hier hebben weer alleen proefpersoon 3 en proefpersoon 12 geen resultaten, vanwege het overgeneraliseren van *het*. Alleen proefpersoon 9 maakt fouten bij deze categorie en gebruikt de bare-vorm waar je de sjwa (-ə) als uitgang verwacht. Dit doet deze proefpersoon overigens wel bij een het-woord (*glas*) dat als de-woord wordt overgegeneraliseerd. Dit kan wijzen op een *lexical frame*. Maar het is maar één uitspraak, dus er kunnen geen harde conclusies uit worden getrokken.

Bij de resultaten bij de onbepaalde onzijdige context doen ook negen proefpersonen alles goed. Ze lijken dus toch wel door te hebben dat als een woord een het-woord is, de speciale adjectivale inflectie-regel van toepassing is. Proefpersoon 2 doet de regel toch nog in 75% van de gevallen goed. Proefpersoon 11 scoort ook hoog met 85,17 % van de gevallen. Proefpersoon 12 gebruikt de regel maar in 12,5% van de gevallen goed, dat is bij één woord (*het cadeautje*). Opvallend is dat hij de speciale regel bij dit woord ook in de bepaalde situatie toepast. Proefpersoon 3 gebruikt de speciale regel in geen van de gevallen, hoewel ze wel bij elk woord consequent *het* toekende. Dit is dan ook een uitzonderlijk geval. Proefpersoon 15 overgeneraliseert de sjwa (-ə) uitgang. Hij gebruikt de speciale regel geen enkele keer. Wat ook opvallend is, is dat twee van de proefpersonen met een hogere adoptieleeftijd erg goed scoren op de test, vooral proefpersoon 13. Maar proefpersoon 14 heeft maar vier uitingen met de speciale regel en overgeneraliseert deze daarbij ook naar de bepaalde onzijdige context in 50% van de gevallen.

	Bepaald zijdig geslacht *'De groene appel'*			*Bepaald onzijdig geslacht* *'Het grote paard'*			*Onbepaald zijdig geslacht* *'Een groene appel'*			*Onbepaald onzijdig geslacht* *'Een groot paard'*		
	N	**sjwa**	*bare	N	**sjwa**	*bare	N	**sjwa**	*bare	N	*sjwa	**bare**
1 (1;0):	5/5	**100**	0	2/2	**100**	0	10/10	**100**	0	6/6	0	**100**
2 (1;8):	4/4	**100**	0	3/3	**100**	0	8/8	**100**	0	6/8	25	**75**
3 (1;10):	-	**-**	-	9/9	**100**	0	-	**-**	-	0/22	100	**0**
4 (1;10):	10/10	**100**	0	-	**-**	-	20/20	**100**	0	-	-	**-**
5 (2;3):	4/4	**100**	0	7/7	**100**	0	8/8	**100**	0	14/14	0	**100**
6 (2;4):	7/7	**100**	0	1/1	**100**	0	14/14	**100**	0	6/6	0	**100**
7 (2;7):	5/5	**100**	0	5/5	**100**	0	10/10	**100**	0	10/10	0	**100**
8 (2;8):	3/3	**100**	0	0/3	**0**	100	6/6	**100**	0	8/8	0	**100**
9 (4;2):	7/7	**100**	0	3/4	**75**	25	12/14	**85,71**	14,29	8/8	0	**100**
10 (4;4):	3/3	**100**	0	2/4	**50**	50	6/6	**100**	0	8/8	0	**100**
11 (4;5):	4/4	**100**	0	7/7	**100**	0	8/8	**100**	0	12/14	14,29	**85,71**
12 (4;7):	-	**-**	-	7/8	**87,5**	12,5	-	**-**	-	2/16	87,5	**12,5**
13 (5;5):	5/5	**100**	0	7/7	**100**	0	10/10	**100**	0	14/14	0	**100**
14 (5;8):	6/6	**100**	0	1/2	**50**	50	12/12	**100**	0	4/4	0	**100**
15 (5;9):	5/5	**100**	0	3/3	**100**	0	10/10	**100**	0	0/8	100	**0**

Tabel 6: Resultaten per proefpersoon van de attributieve adjectivale inflectietest in bepaalde en onbepaalde enkelvoudige contexten aangepast aan de lidwoordentest (%).

Als je de afwijkende resultaten van proefpersoon 3 en 12 uit de tabel haalt, lijkt er toch voorzichtig een kritische grens aan te wijzen. De meeste proefpersonen scoren bij de bare-regel 100% van de uitingen goed. Proefpersoon 11 scoort ook nog redelijk hoog, met 85% van de uitingen juist . Alleen proefpersoon 2 scoort 75% goed en proefpersoon 4 heeft hier helemaal geen uitingen. De enige van de proefpersonen die 0% van de

uitingen goed scoort, is proefpersoon 15. Hij was bijna 6 jaar ten tijde van adoptie en hij heeft daarnaast 9 maanden lang minder goed gehoord, door een gehoorbeschadiging. Hij begon dus eigenlijk pas met 6;6 jaar goed te horen. Je zou voorzichtig kunnen zeggen dat de kritische grens bij 6 jaar ligt. Het nadeel is dat meerdere proefpersonen de bare-regel ook overgeneraliseren naar de bepaalde context, iets wat moedertaalsprekers niet doen.

In tabel 7 zijn de uitgesplitste tabellen van de verkleinde en onverkleinde woorden van het onzijdige geslacht te zien. Daaraan kan je zien dat 6 proefpersonen bij de onverkleinde woorden geen uitingen hebben gedaan, in zowel de bepaalde als de onbepaalde context. De proefpersonen, behalve proefpersoon 4, lijken profijt te hebben van de morfologische markeerder bij de diminutieven. Bij de diminutieven doen de proefpersonen (behalve 3 en 4) de regel allemaal goed, tot aan proefpersoon 11. Bij de onverkleinde vorm doen proefpersoon 2, 3 en 12 de uitgang fout.

Een ander opvallend gegeven is dat de proefpersonen de bare-regel in bepaalde context vaker naar de diminutief overgeneraliseren dan naar de onverkleinde vorm. Maar dit komt ook doordat er van de diminutieven meer gegevens zijn; niet elke proefpersoon heeft de onverkleinde vorm gebruikt.

De proefpersonen met de meest afwijkende resultaten (2, 3, 4, 8, 10, 12, 14 en 15) in tabel 7 hebben we weer nader bekeken. Proefpersoon 4 had geen problemen, de rest had allemaal problemen ondervonden. Deze verschillen weer van elkaar, bijvoorbeeld ondervoeding, emotionele problemen, een ontwikkelingsachterstand en motorische ontwikkelingsproblemen. Maar ook hier geldt weer dat de kinderen die het wel goed doen ook dit soort problemen hadden of hebben.

Ook hier lijken adoptieleeftijd en blootstelling aan het Nederlands in jaren geen verschil uit te maken. Maar de bare-vorm bij de tweede categorie (bepaald onzijdig geslacht) doet zich pas voor vanaf proefpersoon 8 (adoptieleeftijd 2;8). De andere proefpersonen die dit resultaat laten zien hebben allemaal een adoptieleeftijd van 4 of hoger. Bij de overgeneralisatie van de sjwa (-ə) bij de bare-categorie lijken de proefpersonen met een hogere adoptieleeftijd de sjwa (-ə) vaker te overgeneraliseren. Maar ook bij de proefpersonen met de laagste adoptieleeftijden komt dit voor.

	Bepaald onzijdig geslacht *'Het grote paard'*			*Bepaald diminutief* *'Het rode huisje'*			*Onbepaald onzijdig geslacht* *'Een groot paard'*			*Onbepaald diminutief* *'Een rood huisje'*		
	N	**sjwa**	*bare	N	**sjwa**	*bare	N	*sjwa	**bare**	N	*sjwa	**bare**
1 (1;0):	-	**-**	-	2/2	**100**	0	-	-	**-**	6/6	0	**100**
2 (1;8):	1/1	**100**	0	2/2	**100**	0	2/4	50	**50**	4/4	0	**100**
3 (1;10):	9/9	**100**	0	-	**-**	-	0/22	100	**0**	-	-	**-**
4 (1;10):	-	**-**	-	-	**-**	-	-	-	**-**	-	-	**-**
5 (2;3):	4/4	**100**	0	3/3	**100**	0	8/8	0	**100**	6/6	0	**100**
6 (2;4):	-	**-**	-	1/1	**100**	0	-	-	**-**	6/6	0	**100**
7 (2;7):	3/3	**100**	0	2/2	**100**	0	6/6	0	**100**	4/4	0	**100**
8 (2;8):	0/2	**0**	100	0/1	**0**	100	6/6	0	**100**	2/2	0	**100**
9 (4;2):	2/2	**100**	0	1/2	**50**	50	4/4	0	**100**	4/4	0	**100**
10 (4;4):	-	**-**	-	2/4	**50**	50	-	-	**-**	8/8	0	**100**
11 (4;5):	4/4	**100**	0	3/3	**100**	0	8/8	0	**100**	4/6	33,33	**66,67**
12 (4;7):	5/5	**100**	0	2/3	**66,67**	33,33	0/10	100	**0**	2/6	66,67	**33,33**
13 (5;5):	4/4	**100**	0	3/3	**100**	0	8/8	0	**100**	6/6	0	**100**
14 (5;8):	-	**-**	-	1/2	**50**	50	-	-	**-**	4/4	0	**100**
15 (5;9):	-	**-**	-	3/3	**100**	0	-	-	**-**	0/8	100	**0**

Tabel 7: Resultaten per proefpersoon van de attributieve adjectivale inflectietest in bepaalde en onbepaalde enkelvoudige contexten aangepast aan de lidwoordentest waarbij de onverkleinde en verkleinde woorden uit elkaar zijn gehaald (%).

Onderstaande tabel 8 laat ook de resultaten van de adjectivale inflectietest zien. In deze tabel zijn wederom de proefpersonen ingedeeld naar leeftijd bij aankomst. De dikgedrukte resultaten zijn de antwoorden die de proefpersonen hadden moeten geven als het antwoord correct was.

De proefpersonen in alle leeftijdscategorieën doen het goed in de bepaalde zijdige context. Ook in de bepaalde onzijdige context hebben de proefpersonen het goed gedaan, hoewel vooral de middelste twee groepen wat meer fouten maken. Dit is een bijzondere situatie, omdat hierbij de bare-vorm (Ø) ook in de bepaalde context wordt toegepast.

Bij de resultaten in de onbepaalde zijdige context gaat het over het algemeen ook helemaal goed. De meeste groepen vervoegen 100% van de gevallen op de juiste manier. Alleen in de derde groep worden fouten gemaakt, maar dit is maar in iets meer dan 7% van de gevallen.

Adoptie-leeftijd	*N*	*Bepaald zijdig geslacht* *'De groene appel'*			*Bepaald onzijdig geslacht* *'Het grote paard'*			*Onbepaald zijdig geslacht* *'Een groene appel'*			*Onbepaald onzijdig geslacht* *'Een groot paard'*		
		N	**sjwa**	*bare	N	**sjwa**	*bare	N	**sjwa**	*bare	N	*sjwa	**bare**
1;0 – 1;11	4	19/19	**100**	0	15/15	**100**	0	38/38	**100**	0	12/34	64,71	**35,29**
2;0 – 2;11	4	19/19	**100**	0	13/16	**81,25**	18,75	38/38	**100**	0	38/38	0	**100**
4;0 – 4;11	4	14/14	**100**	0	19/23	**82,61**	17,39	26/28	**92,86**	7,14	30/46	34,78	**65,22**
5;0 – 5;11	3	16/16	**100**	0	12/13	**92,3**	7,7	32/32	**100**	0	18/26	30,77	**69,23**
Alle kinderen	15	68/68	**100**	0	59/67	**88,06**	11,94	144/146	**98,63**	1,37	98/144	31,94	**68,06**

Tabel 8: Resultaten van de attributieve adjectivale inflectietest in bepaalde en onbepaalde enkelvoudige contexten aangepast aan de lidwoordentest per leeftijdscategorie (%).

In de onbepaalde onzijdige context lijkt er wel vaker iets mis te gaan. In de tweede groep gaat de speciale regel wel helemaal goed. Maar in de oudere twee groepen lijkt het minder goed te gaan. In de oudste groep trekt vooral proefpersoon 13 het gemiddelde omhoog. Deze proefpersoon past de regel in 100% van de gevallen toe. Proefpersoon 14 past de regel ook toe, maar alleen bij de diminutieven. Proefpersoon 15 past de regel

helemaal nooit toe. In de derde groep doen bijna alle proefpersonen de regel goed, alleen proefpersoon 12 overgeneraliseert de sjwa (-ə) uitgang. De groep met de laagste adoptieleeftijd scoort gemiddeld erg slecht. Toch komt dit vooral door proefpersoon 3, die constant de sjwa (-ə) uitgang overgeneraliseert. De rest van de proefpersonen van de groep met de laagste adoptieleeftijd doet het namelijk goed. De enige die ook een paar fouten maakt is proefpersoon 2, die in 25% van de gevallen de speciale regel niet toepast.

Omdat proefpersoon 3 en proefpersoon 12 allebei zulke afwijkende resultaten hadden, heb ik deze proefpersonen bij onderstaande tabel 9 weggelaten.

Bij de resultaten van het zijdige geslacht, zowel in bepaalde als onbepaalde context, verandert er niets. Kolom 1 en 3 blijven dus hetzelfde als in tabel 7. Ook in de tweede kolom verandert er weinig, alleen in de leeftijdsgroep 4;0 – 4;11 gaat het getal iets omlaag, naar 80%. Dit komt omdat er bij deze groep nog steeds kinderen zitten die de bare-vorm (Ø) naar de bepaalde context overgeneraliseren.

De resultaten in de laatste kolom veranderen wel aanzienlijk. Bij de jongste leeftijdscategorie gaat het percentage flink omhoog, tot ruim 85%. Ook in de derde groep schiet het percentage omhoog, naar ruim 93%.

Adoptie-leeftijd	*N*	*Bepaald zijdig geslacht* *'De groene appel'*			*Bepaald onzijdig geslacht* *'Het grote paard'*			*Onbepaald zijdig geslacht* *'Een groene appel'*			*Onbepaald onzijdig geslacht* *'Een groot paard'*		
		N	**sjwa**	*bare	N	**sjwa**	*bare	N	**sjwa**	*bare	N	*sjwa	**bare**
1;0 – 1;11	3	19/19	**100**	0	5/5	**100**	0	38/38	**100**	0	12/14	14,29	**85,71**
2;0 – 2;11	4	19/19	**100**	0	13/16	**81,25**	18,75	38/38	**100**	0	38/38	0	**100**
4;0 – 4;11	3	14/14	**100**	0	12/15	**80**	20	26/28	**92,86**	7,14	28/30	6,67	**93,33**
5;0 – 5;11	3	16/16	**100**	0	12/13	**92,3**	7,7	32/32	**100**	0	18/26	30,77	**69,23**

Tabel 9: Resultaten van de attributieve adjectivale inflectietest in bepaalde en onbepaalde enkelvoudige contexten aangepast aan de lidwoordentest per leeftijdscategorie, waarbij proefpersoon 3 en proefpersoon 12 zijn weggelaten (%).

5.3 De resultaten van de adoptiekinderen vergeleken met eerdere onderzoeken

De proefpersonen kunnen vergeleken worden met de kinderen die zijn getest in het artikel van Orgassa en Weerman (2008) en met het artikel van Blom, Polišenská, en Weerman (2008). Ook in deze artikelen hadden de proefpersonen tussen de vier en vijf jaar input gehad. In tabel 10 staan deze resultaten onder elkaar. In deze tabel wordt het aantal foute antwoorden gemeten en niet het aantal goede antwoorden, zoals in andere tabellen. Ook zijn in deze tabel de onaangepaste resultaten van de adjectievale inflectietest gebruikt, in plaats van de gecorrigeerde resultaten. Dit is omdat dit ook wordt gedaan in de andere artikelen. De complete tabel van de onaangepaste resultaten per leeftijdscategorie bij de adjectievale inflectietest staat in bijlage IV. De verschillende groepen zijn als volgt ingedeeld:

(13) Groep 1: De cL1-groep uit het artikel van Orgassa en Weerman (2008), gemiddeld zijn deze kinderen 4;8.

Groep 2: De cL2-groep uit het artikel van Orgassa en Weerman (2008), deze kinderen zijn gemiddeld 7;4 en hebben gemiddeld 5 maanden en 3 jaar blootstelling aan het Nederlands gehad.

Groep 3: De cL2-groep I uit het artikel van Blom, Polišenská, en Weerman (2008), het is een groep met een lagere taalvaardigheid, gemiddeld zijn de kinderen 5;10 en hebben tussen de 2 maanden en 4 jaar blootstelling aan het Nederlands gehad.

Groep 4: De cL2-groep II uit het artikel van Blom, Polišenská, en Weerman (2008), het is een groep met een hogere taalvaardigheid, gemiddeld zijn de kinderen 7;3 en hebben tussen de 2 jaar en 4 jaar blootstelling aan het Nederlands gehad.

Groep 5: Het gemiddelde van de adoptiegroep, de gemiddelde adoptieleeftijd is 3;4 en de blootstelling aan het Nederlands is gemiddeld 5 jaar.

Adoptie 1: Leeftijdscategorie 1;0 – 1;11

Adoptie 2: Leeftijdscategorie 2;0 – 2;11

Adoptie 3: Leeftijdscategorie 4;0 – 4;11

Adoptie 4: Leeftijdscategorie 5;0 – 5;11

Bij de lidwoordtoekenning in de eerste categorie (het i.p.v. de) zijn er bij de adoptiegroep in vergelijking met de andere groepen, iets meer fouten gemaakt, namelijk bijna 17%. De andere groepen kennen in hoogstens 10% van de gevallen het verkeerde lidwoord toe.

Bij de fouten bij de onzijdige nomina (de i.p.v. het) maakt de adoptiegroep juist veel minder fouten dan de andere groepen, zelfs minder dan de groep 1, met de L1-leerders. De jongste adoptiegroep (adoptie 1) is wel te vergelijken met groep 1 op dit punt, allebei hebben ze rond de 40% fout. Groep 3 maakt hier nog heel veel fouten, maar dit kan ook komen doordat ze een lagere taalvaardigheid en een kortere blootstelling aan het Nederlands hebben. Het zou kunnen dat de kinderen in de hogere adoptiegroepen hun woordenschat sneller vergroten, zoals wordt gezegd in Snedeker, Geren en Shafto (2007). Ze hebben een abstracter denkvermogen. Maar dan is het nog de vraag waarom de etnische kinderen met een hogere leeftijd (groep 4) dit niet doen. Het zou verklaard kunnen worden met het verschil in kwaliteit en kwantiteit van de input. Die van adoptiekinderen is veel beter, waardoor ze het geslacht van een woord eerder oppikken.

Bij de adjectivale inflectie doet de adoptiegroep het bij de sjwa-overgeneralisatie beter dan de andere groepen, ze kennen in 37,04% van de gevallen de verkeerde uitgang toe. Dit is wederom beter dan groep 1, die in 55% van de gevallen de verkeerde uitgang toekent. Maar als we groep 1 met adoptie 1 vergelijken zijn de verschillen in procenten minder. De adoptie 1 groep lijkt zich dus ongeveer hetzelfde te gedragen als groep 1. De kinderen uit deze groepen zijn nog relatief jong en hebben de regel nog niet helemaal aangeleerd. Bij de cL2-leerders van de andere groepen (groep 2 t/m 4) wordt de sjwa (-ə) uitgang nog veel overgegeneraliseerd. De oudere kinderen uit de adoptiegroepen overgeneraliseren de sjwa (-ə) uitgang veel minder. De oudere geadopteerde kinderen pikken de speciale inflectie regel sneller op dan de andere cL2-leerders. Dit kan wederom te maken hebben met de betere input die de adoptiekinderen krijgen.

Bij de bare-overgeneralisatie is de adoptiegroep vergelijkbaar met groep 1, ze maken geen fouten. Alle andere groepen maken hier wel fouten. Dit kan dus ook te maken hebben met een betere input die de adoptiekinderen krijgen.

Groep	*Lidwoordtoekenning*				*Adjectivale inflectie in onbepaalde situatie*			
	Zijdige nomina (het ipv de)		Onzijdige nomina (de ipv het)		Sjwa-overgenera-lisatie		Ø-overgenera-lisatie	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Groep 1	19/278	7	117/266	44	51/93	55	0/94	0
Groep 2	23/234	10	166/244	68	115/149	77	10/150	7
Groep 3	0/164	0	170/176	97	134/165	81	14/171	8
Groep 4	26/251	10	212/248	85	127/157	81	10/169	6
Groep 5	35/208	16,83	103/435	23,68	60/162	37,04	0/122	0
Adoptie 1	15/62	24,91	46/116	40	26/42	61,9	0/34	0
Adoptie 2	13/47	21,67	24/112	21,22	6/42	14,29	0/34	0
Adoptie 3	7/47	14,89	14/120	14,17	16/48	33,33	0/26	0
Adoptie 4	0/39	0	10/78	21,84	12/30	40	0/28	0

Tabel 10: Resultaten van lidwoordtoekenning en adjectivale inflectie van verschillende onderzoeken onder elkaar. In deze tabel wordt het aantal fouten weergegeven.

In de tabel staat niets over de overgeneralisatie van de bare-uitgang bij de adjectivale inflectie in bepaalde contexten. De adoptiegroep doet dit namelijk in bijna 11% van de gevallen. In het onderzoek van Orgassa en Weerman (2008) komt dit ook voor. Bij de cL1-groep komt het in 1% van de gevallen voor. Bij de cL2-groep uit dit onderzoek komt dit in 11% van de gevallen voor. Deze cL2-groep (groep 2 uit tabel 9) is hiermee dus te vergelijken met de adoptiegroep.

Over het algemeen kun je dus concluderen dat de adoptiegroep een totaal andere groep is dan zowel groep 1 met de cL1-leerders, als de groepen met cL2-leerders (groep 2 t/m 4). Op sommige punten is de adoptiegroep te vergelijken met groep 1, op andere punten met de andere groepen en soms doen ze uitingen die totaal anders zijn dan alle andere groepen.

5.4 Samenvatting

Over het algemeen kenden de adoptiekinderen de lidwoorden bij de lidwoordentest redelijk goed toe. Vooral bij de de-woorden ging het erg goed. Er waren een paar proefpersonen bij die consequent *de* of *het* overgeneraliseerden. Ook bleek dat de proefpersonen profijt hadden van de morfologische markeerder bij het diminutief. Vooral in de oudste en jongste groep hadden de proefpersonen wat meer moeite met het benoemen van het onzijdige geslacht. Al deze uitkomsten zijn niet te wijten aan het land van herkomst, de adoptieleeftijd of de blootstelling aan het Nederlands in jaren. Er zijn veel verschillen tussen de adoptiekinderen, die binnen alle leeftijdscategorieën plaatsvinden.

Ook bij de adjectivale inflectie is er geen lijn te ontdekken in de resultaten. Bij alle leeftijdscategorieën worden fouten gemaakt. Het lijkt wel zo te zijn dat de oudste leeftijdscategorie in de onbepaalde contexten meer fouten maken dan de jongste twee leeftijdcategorieën. Vanaf participant 10 worden er meer fouten gemaakt en die heeft een adoptieleeftijd van 4;5 jaar. Maar in de oudste leeftijdscategorie doen twee van de drie proefpersonen in bijna 100% van de gevallen de adjectivale inflectie goed. Het wel of niet kennen van de regel is dus niet te herleiden naar adoptieleeftijd. Ook is hierdoor geen duidelijke kritische periode vast te stellen. Wat wel opvallend is, is dat sommige proefpersonen de bare-uitgang overgeneraliseren naar de bepaalde context. Dit gebeurt vanaf een leeftijd van 2;8 jaar, maar vooral kinderen met een adoptieleeftijd van boven de 4 jaar laten dit patroon zien. De meeste kinderen maken nog wel gebruik van hun procedurele kennis. Ze weten vaak dat er een regel hoort bij een *neuter* woord. Sommige overgeneraliseren de bare-regel zelfs naar de bepaalde context. Alleen proefpersoon 12 en 15 lijken geen gebruik meer te kunnen maken van hun procedurele kennis. Proefpersoon 15 gebruikt de bare-regel zelfs helemaal niet meer.

De resultaten van de proefpersonen wijken af van de resultaten van de proefpersonen uit eerdere onderzoeken. Ik heb de adoptiegroep met vier andere groepen vergeleken. Eén groep met L1-leerders en drie groepen met cL2-leerders. De adoptiegroep heeft meestal andere resultaten dan de andere groepen. De ene keer scoren ze een stuk beter, bijvoorbeeld bij het bepalen van het lidwoord bij onzijdige nomina en bij de sjwa-overgeneralisatie bij de adjectivale inflectie. De andere keer scoren ze iets

slechter dan de rest van de groepen (bij het toekennen van het lidwoord bij zijdige nomina) of vergelijkbaar met de L1-groep (bij de bare-overgeneralisatie).

Ook is het verwonderlijk dat sommige geadopteerde kinderen de bare-regel overgeneraliseren naar de bepaalde context. De meeste van die proefpersonen doen dit in behoorlijk hoge mate (50 tot 100%).

De geadopteerde kinderen lijken een totale nieuwe groep met tweedetaalverwervers te zijn. Ze gedragen zich niet hetzelfde als andere cL2-leerders en verschillen ook van de L1-leerders. Ook verschillen de verschillende leeftijdscategorieën met elkaar, waardoor er geen duidelijke kritische periode is aan te wijzen. Wat wel gezegd kan woorden is dat de kwalitatieve en kwantitatieve input bij tweedetaalverwervers een belangrijke rol speelt. Adoptiekinderen met een hogere adoptieleeftijd deden het in veel gevallen beter dan hun etnische leeftijdsgenootjes.

Hoofdstuk 6: Conclusie

In de inleiding heb ik een vraag geformuleerd met betrekking op tweedetaalverwerving, deze wordt hieronder herhaald.

Is er een kritische periode, en zo ja: op welke leeftijd eindigt die?

Op basis van de resultaten van mijn onderzoek kan ik hier geen eenduidig antwoord op geven. Het grootste probleem is dat de proefpersonen grote verschillen laten zien in hun uitingen. Bij de proefpersonen met een hogere adoptieleeftijd zijn er een aantal die slechter presteren, maar ook een aantal die juist heel goed presteren. In de lagere groep zijn er juist ook een aantal kinderen die niet goed presteren en waarbij het lijkt alsof ze de regel (nog) niet hebben verworven.

Als je de proefpersonen met afwijkende resultaten uit de tabel met de adjectievale inflectietest weglaat, lijkt er een kritische grens te liggen bij ongeveer 6 jaar. De oudere kinderen scoren namelijk allemaal behoorlijk goed, behalve proefpersoon 15, die 5;9 jaar was ten tijde van adoptie. Het nadeel is dat meerdere proefpersonen de bare-regel ook overgeneraliseren naar de bepaalde context, iets wat moedertaalsprekers niet doen.

De grens lijkt daardoor bij de adoptieleeftijd 4;5 jaar te liggen, doordat de kinderen die een adoptieleeftijd hebben die hoger is fouten gaan maken bij de bare-regel. Maar proefpersonen 13 en 14 doen deze bare-regel juist 100% goed. Proefpersoon 13 maakt zelfs in al zijn uitingen geen fouten. Het belang van een kwalitatieve en kwantitatieve goede input blijkt dus erg groot te zijn.

Ook in vergelijking met resultaten van eerdere onderzoeken blijkt dat goede input een belangrijke rol speelt, omdat in de meeste gevallen de adoptiegroep beter scoort dan de etnische tweedetaalverwervers. Het is alleen niet mogelijk om de input als doorslaggevende factor te zien bij het aanleren van de adjectivale inflectieregel, omdat de adoptiegroep zich ook anders gedraagt dan de L1-groep. Ze overgeneraliseren de sjwa-uitgang namelijk veel minder vaak dan de L1-leerders en ze overgeneraliseren *de* ook veel minder bij *het*-nomina. Maar daarnaast maken ze wel weer meer fouten bij de zijdige nomina, ze overgeneraliseren het vaker dan de L1-kinderen.

Over het algemeen zou je kunnen zeggen dat geadopteerde kinderen een nieuwe groep vormt binnen de taalverwervers. Ze zijn met geen andere groep te vergelijken.

Op de geteste groep valt nog wel wat aan te merken. Er waren weinig proefpersonen, vijftien in totaal. Hier hebben we wel veel moeite voor moeten doen. Jammer genoeg waren er een aantal proefpersonen die we hebben getest te kort in Nederland om deze mee te nemen in ons onderzoek. Ook was de groep behoorlijk heterogeen, zowel wat betreft land van herkomst als de eerste taal. Ook verschilde de blootstelling aan het Nederlands soms nogal, maar over het algemeen konden we daar een goede vergelijking maken.

De proefpersonen waren een lastige groep omdat ze erg inconsequent waren met hun lidwoordtoekenning. Hierdoor konden we veel resultaten niet meetellen in de tabellen. Ook bleven er bij sommige proefpersonen in bepaalde categorieën bijna geen resultaten meer over. Maar in vergelijking met de eerdere onderzoeken, leken de resultaten wel mee te vallen. De andere onderzoeken hadden een vergelijkbaar aantal uitingen verkregen per groep, zoals te zien is in tabel 10.

In de adoptieleeftijdscategorie van 3:0 – 3;11 hebben we geen kinderen gevonden. Dit is jammer, deze groep zou de tabel compleet maken. Gelukkig hebben we wel nog wat oudere kinderen kunnen vinden die mee konden doen aan ons onderzoek.

Voor een echt goed resultaat zouden er meer kinderen getest moeten worden. Ook is het belangrijk om rekening te houden met de achtergrond van adoptiekinderen. Veel kinderen hadden problemen ten tijde van adoptie die ook weer invloed kunnen hebben op de taalontwikkeling. Sommige kinderen hadden bijvoorbeeld al een taalachterstand in de eerste taal, één kind had een gehoorbeschadiging ten tijde van adoptie.

Bibliografie

Berkum, J.J.A. van (1996) *The Psycholiguistics of grammatical gender.* Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen Nijmegen : Max Planck Instituut voor Psycholinguïstiek.

Blom, E., Polišenská, D. en Weerman, F. (2006) ‘Effects of age on the acquisiton of agreement inflection.’ *Morphology 16*, blz. 313-336.

Blom, E., A. Orgassa en D. Polišenská (2008) *FlexiT: Elicitatie-materiaal voor de inventarisatie van de mondelinge taalvaardigheid van werkwoordsvervoeging, werkwoordsplaatsing, vervoeging van het bijvoeglijk naamwoord en lidwoordtoekenning bij diverse taalleerders van het Nederlands.* Universiteit van Amsterdam.

Blom, E., Polišenská, D., en Weerman, F. (2008) ‘Articles, Adjectives and Age of Onset: the Acquisition of Dutch Grammatical Gender.’ *Second Language Research*, Vol. 24, No. 3, blz. 297-332.

Bol, G.W. en Kuiken, F. (1990) ‘Grammatical analysis of developmental language disorders: a study of the morphosyntax of children with specific language disorders, with hearing impairment and with Down’s syndrome.’ *Clinical Linguistics and Phonetics*, 4, blz. 77-86.

‘Cijfers adoptie’ op <www.adoptie.nl> Laatst geraadpleegd: 8-6-2009.

Chomsky, N. (1965) *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge: M.I.T. Press.

Gardell, I. (1979). *A Swedish study on intercountry adoptions: A report from Allmänna Barnhuset*. Stockholm: Allmänna barnhuset.

Glennen, S.L. en Masters, M.G. (2002) ‘Typical and Atypical Language Development in Infants and Toddlers Adopted From Eastern Europe.’ *American journal of speech-language pathology : a journal of clinical practice*, Vol. 11, No. 4, blz. 417-433.

Glennen, S.L. (2007) ‘Predicting Language Outcomes for Internationally Adopted Children.’ *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, Vol.50, blz. 529-548.

Glennen, S.L. (2008) ‘Speech and language "mythbusters" for internationally adopted children.’ *ASHA Leader*, 13(17), blz. 10-13.

Glennen, S.L. (2009) ‘Speech and Language Guidelines for Children Adopted From Abroad at Older Ages.’ *Topics in language disorders*, Vol. 29, No. 1, blz. 50–64.

Goddard, D., Verburg, R.M. en Welbers, M.H. (2009) ‘Kwaliteit van input vs. age of onset: Een onderzoek naar de taalverwerving bij geadopteerde kinderen.’ *ongepubliceerd.*

Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., Rooij, J. de en Toorn, M.C. van den (1997) *Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS)*. Tweede, geheel herziene druk, Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff uitgevers/Wolters Plantyn, 2 banden.

Hene, B. (1993) *Utlandsadopterade barns och svenska barns ordförståelse: En jämförelse mellan barn i åldern 10–12 år* (SPRINS-gruppen 41). Göteborgs universitet.

Hulk, A. en Cornips, L. (2006) ‘Between 2L1- and Child L2 Acquisition: An Experimental Study of Bilingual Dutch.’ *Interfaces in Multilingualism: Acquisition and Representation*, blz. 115-137.

Hwa-Froelich, D.A. (2009) ‘Communication Development in Infants and Toddlers Adopted From Abroad.’ *Topics in language disorders*, Vol. 29, No. 1, blz. 32-49.

Hylstenstam, K. en Abrahamsson, N. (2000) ‘Who can become native-like in a second language? All, some, or none?’ *Studia Linguistica*, 4 (2), blz 150-166.

Hyltenstam, K., Bylund, E., Abrahamsson, N. en Park, H.S. (2009) ‘Dominant-language replacement: The case of international adoptees.’ *Bilingualism: Language and Cognition*, 12 (2), blz. 121–140.

Ladage, Jennifer S. (2009) ‘Medical Issues in International Adoption and Their Influence on Language Development.’ *Topics in language disorders*, Vol. 29, No. 1, blz. 6-17.

Lenneberg, E. (1976) *Biological Foundations of Language*. New York: John Wiley & Sons.

Mayberry, R. en Lock, E. (2003) ‘Age constraints on first versus second language acquisition: Evidence for linguistic plasticity and epigenesist.’ Brain and Language, 87 (3), blz. 369-384.

Meacham, A.N. (2006) ‘Language Learning and the Internationally Adopted Child.’ *Early Childhood Education Journal*, Vol. 34, No. 1, blz. 73-79.

Meisel, J.M. (2006) ‘Child Second Language Acquisition or Successive First Language Acquisition?’ Ms., University of Hamburg.

Miller, L., Chan, W., Comfort, K., en Tirella, L. (2005)’ Health of children adopted from Guatemala: Comparison of orphanage and foster care.’ *Pediatrics*, 115, blz. 710–717.

Nelson, C., III, Zeanah, C., Fox, N., Marshall, P., Smyke, A., & Guthrie, D. (2007) ‘Cognitive recovery in socially deprived young children: The Bucharest early intervention project.’ *Science*, 318, blz. 1937–1940.

Orgassa, A. en Weerman, F. (2008) ‘SLI and L2 Acquisition: Dutch gender as a test case.’ *Second Language Research*, Vol. 24 Issue 3, blz. 333-364.

Roberts, J. A. en Scott, K. A. (2009) ‘Interpreting Assessment Data of Internationally Adopted Children: Clinical Application of Research Evidence.’ *Topics in language disorders*, Vol. 29, No. 1, blz. 82-99.

Pallier, C., Dehaene, S., Poline, J.B., LeBihan, D., Argenti, A.M., Dupoux, E. en Mehler, J. (2003) ‘Brain Imaging of Language Plasticity in Adopted Adults: Can a Second Language Replace the First?’ *Cerebral Cortex*, Vol. 13, No. 2, blz. 155-161.

Roberts, J. A., Pollock, K. E., Krakow, R., Price, J., Fulmer, K.C. en Wang, P.P. (2005) ‘Language Development in Preschool-Age Children Adopted From China’. *Journal of Speech, Languag, and Hearing Research* Vol.48, blz. 93-107.

Sabourin, L. en Haverkort, M. (2003) ‘Neural Substrates of Representation and Processing of a Second Language.’ *The Lexicon-Syntax Interface in Second Language Acquisition*, blz. 175-195.

Schoenbrodt, L. A.,Carran, D. T. en Preis, J. (2007) ‘A Study to Evaluate the Language Development of Post-Institutionalised Children Adopted from Eastern European Countries.’ *Language, culture & curriculum*, Vol. 20, Iss. 1, blz. 52-69.

Scott, K. A. (2008) ‘Oral and Written Language Development of Children Adopted From China’. *American journal of speech-language pathology : a journal of clinical practice*, Vol. 17, No. 2, blz. 150-160.

Scott, K. A. (2009) ‘Language Outcomes of School-Aged Internationally Adopted Children: A Systematic Review of the Literature.’ *Topics in language disorders*, Vol. 29, No. 1, blz. 65-81.

Snedeker, J., Geren, J. en Shafto, C.L. (2007) ‘Starting over: International Adoption as a Natural Experiment in Language Development.’ *Psychological Science*, Vol. 18, No. 1, blz. 79-87.

Ullman, M. T. (2001) ‘The neural basis of lexicon and grammar in first and second language: the declarative/procedural model’ *Bilingualism: Language and Cognition*, 4 (1), blz. 105- 122.

Ullman, M. T. (2004) ‘Contributions of memory circuits to language: the declarative/procedural model.’ In: *Cognition*, 92, blz. 231-270.

Ventureyra, V.A.G., Pallier, C. en Yoo, H.Y. (2004) ‘The loss of first language phonetic perception in adopted Koreans’. In: *Journal of Neurolinguistics*, 17, blz. 79–91.

Weerman, F., Bisschop, J. en Punt, L. (2006) ‘L1 and L2 acquisition of Dutch adjectival flexion.’ *ACLC Working Papers 1*: 5-36.

Weerman, F. (2009), 'Woordgeslacht: woordenboek of grammatica'. In: E. Beijk et al. (red.), *Fons verborum; feestbundel Fons Moerdijk*, Leiden: INL, Gopher BV, blz. 471-482.

Wijnen, F., Krikhaar, E. en Os, E. den (1994) ‘The (non)realization of unstressed elements in children’s utterances: evidence for a rhythmic constraint.’ *Journal of Child Language*, 21, blz. 59-83.

Wilson, S. L. (2009) ‘Attending to Relationships: Attachment Formation Within Families of Internationally Adopted Children.’ *Topics in language disorders*, Vol. 29, No. 1, blz. 18-31.

Windsor, J., Glaze, L., Koga, S., en Bucharest Early Intervention Project Core Group (2007). Language acquisition with limited input: Romanian institution and foster care. *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 50, blz.1365–1381.

Bijlage I: Tabellen van www.adoptie.nl

Onderstaande tabellen geven de leeftijden weer van geadopteerde kinderen op het moment dat zij naar Nederland komen (bron: www.adoptie.nl).

	2002			**2003**			**2004**			**2005**			**2006**		
	J	**M**	**T**	**J**	**M**	**T**	**J**	**M**	**T**	**J**	**M**	**T**	**J**	**M**	**T**
0-1 jaar	156	259	**415**	141	233	**374**	102	225	**327**	107	221	**328**	101	136	**237**
1-2 jaar	80	281	**361**	97	280	**377**	93	456	**549**	85	381	**466**	78	154	**232**
2-3 jaar	53	131	**184**	69	142	**211**	65	145	**210**	68	114	**182**	72	99	**171**
3-5 jaar	67	60	**127**	64	74	**138**	69	85	**154**	87	51	**138**	54	52	**106**
5 e.o.	22	21	**43**	29	25	**54**	32	35	**67**	34	37	**71**	38	32	**70**
Totaal	378	752	**1130**	400	754	**1154**	361	946	**1307**	381	804	**1185**	343	473	**816**

Tabel 1: De leeftijd waarop kinderen worden geadopteerd in de jaren 2002 tot en met 2006 (J =jongen, M=meisje, T=totaal)

Leeftijd	**2002**			**2003**			**2004**			**2005**			**2006**		
	J	**M**	**T**	**J**	**M**	**T**	**J**	**M**	**T**	**J**	**M**	**T**	**J**	**M**	**T**
5 jaar	-	-	**-**	-	-	**-**	-	-	**-**	21	21	**42**	26	19	**45**
6 jaar	3	3	**6**	3	8	**11**	18	21	**39**	10	10	**20**	11	7	**18**
7 jaar	5	-	**5**	4	2	**6**	11	7	**18**	2	6	**8**	1	4	**5**
8 jaar	-	-	**-**	-	1	**1**	2	2	**4**	1	-	**1**	-	1	**1**
9 jaar	-	-	**-**	-	-	**-**	-	-	**-**	-	-	**-**	-	1	**1**
10 jaar	-	-	**-**	1	1	**2**	1	2	**3**	-	-	**-**	-	-	**-**
11 jaar	-	-	**-**	-	1	**1**	-	2	**2**	-	-	**-**	-	-	**-**
13 jaar	-	-	**-**	-	1	**1**	-	-	**-**	-	-	**-**	-	-	**-**
15 jaar	-	-	**-**	-	-	**-**	-	1	**1**	-	-	**-**	-	-	**-**
Totaal	15	18	**33**	22	21	**43**	32	35	**67**	34	37	**71**	38	32	**70**

Tabel 2: De leeftijd waarop kinderen worden geadopteerd als ze vijf jaar of ouder zijn in de jaren 2002 tot en met 2006 (J =jongen, M=meisje, T=totaal)

Bijlage II: De vragenlijst voor de ouders van de kinderen

1) Wat is de naam van uw zoon/dochter?

   ……

2) Wat is het land van herkomst van uw zoon/dochter?

   ……

3) Hoe oud was uw zoon/dochter op het moment van adoptie?

   ……

4) Hoe oud is uw zoon/dochter nu?

   ……

5) Welke taal/talen sprak uw zoon/dochter oorspronkelijk (welke taal/talen werd(en) gesproken in het land van herkomst?)

   ……
   ….....

6) Indien uw gezin tweetalig is: hoeveel talen worden er in uw gezin gesproken? Welke talen?

   ……
   ……

7) Worden er in de omgeving van uw zoon/dochter andere talen gesproken (denk daarbij aan op school, vriendjes/vriendinnetjes)? Zoja: welke talen?

   ……
   ……
   ……

……
……

8) Weet u hoe de taalontwikkeling van uw zoon/dochter in het land van herkomst verliep?
   ( ) Normaal, geen vertraging
   ( ) Vertraagd
   ( ) Daarover is geen informatie bekend

9) Komt uw zoon/dochter nog wel eens in aanraking met de taal van het land van herkomst? Zo ja, in wat voor situaties?
   ……
   ……
   ……
   ……
   ……
   ……

10) Spreekt uw zoon/dochter de taal uit het land van herkomst nog wel eens?
   ( ) nooit, na … maanden is hij/zij er mee gestopt
   ( ) sommige woorden
   ( ) soms een of twee zinnen
   ( ) vaak

11) Leefde uw zoon/dochter voor de adoptie in een weeshuis of een ziekenhuis, of leefde hij/zij bij een familie?
   ( ) In een weeshuis/ziekenhuis
   ( ) Eerst bij een gezin, namelijk ….. maanden, toen in een weeshuis/ziekenhuis
   ( ) In een gezin
   ( ) Anders, namelijk
   ……

……
……
……
……

( ) Daarover is geen informatie bekend

12) Had uw zoon/dochter op het moment van de adoptie een medische aandoening of een ontwikkelingsstoornis?

( ) Fysieke problemen (ziekten)

( ) Vertraging in de motorische ontwikkeling

( ) Cognitieve aandoeningen (mentale achterstand, autisme, ed)

( ) Problemen bij de emotionele ontwikkeling

( ) Gedragsproblemen

( ) Slaapproblemen

( ) Gehoorbeschadigingen, of ooraandoeningen

( ) Oogaandoeningen

( ) Vroeggeboorte

( ) Ondervoeding

( ) Daarover is geen informatie bekend

( ) Anders,

namelijk…….

……
……
……
……

13) Heeft uw kind nu een medische aandoening of een ontwikkelingsstoornis?

( ) Fysieke problemen (ziekten)

( ) Vertraging in de motorische ontwikkeling

( ) Cognitieve aandoeningen (mentale achterstand, autisme, ed)

( ) Problemen bij de emotionele ontwikkeling

( ) Gedragsproblemen

( ) Slaapproblemen

( ) Gehoorbeschadigingen, of ooraandoeningen

( ) Oogaandoeningen

( ) Vroeggeboorte

( ) Ondervoeding

( ) Daarover is geen informatie bekend

( ) Anders, namelijk

……

……

……

……

……

14) Wat is uw eigen gevoel over de taalontwikkeling van uw zoon/dochter in het Nederlands?

……

……

……

……

……

……

……

15) Heeft uw zoon/dochter na de adoptie extra taalles gehad? En heeft uw zoon/dochter op dit moment extra taalles?

……

……

……

……

……

……
……

16) Heeft uw zoon/dochter een andere vorm van therapie gehad? En heeft uw zoon/dochter op dit moment een andere vorm van therapie?

……
……
……
……
……
……
……..

17) Is uw zoon/dochter wel eens getest op de taalontwikkeling? Zo ja, wat voor test was dat, en wat was het resultaat?

……
……
……
……
……
……
……

Bijlage III: De onaangepaste tabel bij de adjectivale inflectietest

	Bepaald zijdig geslacht *'De groene appel'*			*Bepaald onzijdig geslacht* *'Het grote paard'*			*Onbepaald zijdig geslacht* *'Een groene appel'*			*Onbepaald onzijdig geslacht* *'Een groot paard'*		
	N	**sjwa**	*bare	N	**sjwa**	*bare	N	**sjwa**	*bare	N	*sjwa	**bare**
1 (1;0):	5/5	**100**	0	2/2	**100**	0	10/10	**100**	0	6/6	0	**100**
2 (1;8):	3/3	**100**	0	5/5	**100**	0	6/6	**100**	0	8/10	20	**80**
3 (1;10):	5/5	**100**	0	5/5	**100**	0	8/8	**100**	0	0/14	100	**0**
4 (1;10):	5/5	**100**	0	5/5	**100**	0	10/10	**100**	0	2/12	83,33	**16,66**
5 (2;3):	4/4	**100**	0	7/7	**100**	0	8/8	**100**	0	14/14	0	**100**
6 (2;4):	5/5	**100**	0	3/3	**100**	0	10/10	**100**	0	4/10	60	**40**
7 (2;7):	5/5	**100**	0	5/5	**100**	0	10/10	**100**	0	10/10	0	**100**
8 (2;8):	3/3	**100**	0	0/3	**0**	100	6/6	**100**	0	8/8	0	**100**
9 (4;2):	5/5	**100**	0	5/6	**83,33**	16,66	10/10	**100**	0	10/12	16,66	**83,33**
10 (4;4):	3/3	**100**	0	2/4	**50**	50	6/6	**100**	0	8/8	0	**100**
11 (4;5):	4/4	**100**	0	7/7	**100**	0	8/8	**100**	0	12/14	14,29	**85,71**
12 (4;7):	1/1	**100**	0	6/7	**85,71**	14,28	2/2	**100**	0	2/14	85,71	**14,29**
13 (5;5):	5/5	**100**	0	7/7	**100**	0	10/10	**100**	0	14/14	0	**100**
14 (5;8):	5/5	**100**	0	2/3	**66,66**	33,33	10/10	**100**	0	4/6	33,33	**66,66**
15 (5;9):	4/4	**100**	0	5/5	**100**	0	8/8	**100**	0	0/10	100	**0**

Bijlage IV: De onaangepaste tabel bij de adjectivale inflectietest per leeftijdscategorie

Adoptie-leeftijd	*N*	*Bepaald zijdig geslacht* *'De groene appel'*			*Bepaald onzijdig geslacht* *'Het grote paard'*			*Onbepaald zijdig geslacht* *'Een groene appel'*			*Onbepaald onzijdig geslacht* *'Een groot paard'*		
		N	**sjwa**	*bare	N	**sjwa**	*bare	N	**sjwa**	*bare	N	*sjwa	**bare**
1;0 – 1;11	4	18/18	**100**	0	17/17	**100**	0	34/34	**100**	0	16/42	61,9	**38,1**
2;0 – 2;11	4	17/17	**100**	0	15/18	**83,33**	16,67	34/34	**100**	0	36/42	14,29	**85,71**
4;0 – 4;11	4	13/13	**100**	0	20/24	**83,33**	16,67	26/26	**100**	0	32/48	33,33	**66,67**
5;0 – 5;11	3	14/14	**100**	0	14/15	**93,33**	6,67	28/28	**100**	0	18/30	40	**60**
Alle kinderen	15	62/62	**100**	0	66/74	**89,19**	10,81	122/122	**100**	0	102/162	37,04	**62,96**